

LATVIJAS ĀRPOLITIKAS INSTITŪTS
Latvian Institute of International Affairs

Ivars INDĀNS, Roberts Valdis GREGORS

Latvijas ārpolitika ANO ietvaros

Ivars INDĀNS, Roberts Valdis GREGORS

Latvijas ārpolitika ANO ietvaros

Latvijas Ārpolitikas institūts
Rīga, 1999

ISBN 9984–583–25–2

UDK 327 (474.3)
In 104

Izdevuma autori izsaka pateicību LR Ārlietu ministrijas Starptautisko organizāciju un Humanitāro jautājumu nodaļai, kā arī profesoram Uldim Blukim par informatīvo atbalstu.

Grāmata izdota ar ANO pastāvīgā koordinatora Latvijā biroja finansiālu atbalstu. Īpaša pateicība Kimam Ligeram.

Indāns I., Gregors V. R. Latvijas ārpolitika ANO ietvaros. – Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts, 1999. – 56 lpp.

© Latvijas Ārpolitikas institūts, 1999

Saturs

Ievads	5
Kas ir ANO?	7
Tautu Savienības pieredze	8
ANO struktūra	9
Latvijas un ANO vēsturiskie aspekti	14
Latvijas uzņemšana ANO	16
Ārpolitikas koncepcija un ANO	18
Krievijas karaspēka izvešana	19
Latvijas maksājumi ANO	21
Latvijas politika un cilvēktiesības	22
Latvijas un Krievijas attiecības	22
Latvija ANO institūcijās	24
Latvija un Pasaules Tirdzniecības organizācija	25
Latvijas divpusējās attiecības ANO	27
ANO sistēma Latvijā	28
ANO problēmas un reformas	37
Globalizācijas izaicinājums	43
ANO politiskā nozīme	44
ANO tiesiskā nozīme	47
ANO un cilvēktiesību aizsardzība	48
Latvijas intereses mainīgajā ANO	49
Literatūra	54
Autori	55

Ivars INDĀNS
Roberts Valdis GREGORS,
Latvijas Ārpolitikas institūta pētnieki

Ievads

“Apvienoto Nāciju Organizācija ir ļoti vienkārša un sarežģīta vienlaicīgi.”

Jans Viljams

Apspriežot jautājumu par Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) nozīmi, bieži tiek izteikti viedokļi, ka ANO ir liela birokrātiska organizācija, kas nav spējīga risināt tās problēmas, kas aktuālas mūsdienu starptautiskajās attiecībās. Šādus viedokļus pauž politiskie novērotāji, akadēmiķi, politiķi, žurnālisti un arī paši ANO darbinieki. Savukārt daudzos pasaules reģionos (it īpaši Āfrikas un Āzijas valstīs) ar ANO vārdu tiek saistītas lielas cerības un iespējas nākotnē. Šīs cerības saistās ar ekonomiskās nevienlīdzības novēršanu pasaulē, militāro konfliktu izbeigšanu, cīņu ar mūsdienu laikmeta globālajām problēmām.

Pašlaik ANO atrodas savdabīgas dilemmas priekšā: kaut arī organizācija tiek kritizēta par mazspēju un neefektivitāti, tajā pašā laikā pasaulē pieaug globālo problēmu mērogi un cerības, ka ANO spēs risināt šīs problēmas.

Runājot ar ANO Hartas (organizācijas darbības pamatdokuments) autoru vārdiem, ANO galvenais mērķis ir pasargāt nākamās paaudzes no kara briesmām un nostiprināt ticību tiesību vienlīdzībai starp mazām un lielām tautām. Mūsdienu starptautiskajās attiecībās aktuāls ir jautājums, vai ANO ir spējīga radīt tiesību vienlīdzību starp mazām un lielām valstīm, uzturēt to un tādējādi pasargāt pasaules sabiedrību no kara draudiem.

Lai rastos objektīvs priekšstats par ANO spēju vai nespēju starptautiskā miera un drošības uzturēšanā, tiek piedāvāts vispārīgs ieskats ANO vēsturē, raksturojot apstākļus, kas sekmēja ANO izveidošanos pēc Otrā pasaules kara, un organizācijas problēmas aukstā kara laikā, kad bipolārā starptautiskā sistēma konfliktēja ar efektīvas starptautiskās organizācijas darbības principiem.

Lai labāk izprastu ANO iespējas, svarīgi ir izvērtēt organizācijas darbības līdzekļus un mehānismus. Tāpēc uzmanība tiek pievērsta ANO iekšējai struktūrai un organizācijām, to atbildības jomām un praktiskai darbībai. Šajā ziņā interesants piemērs ir ANO sistēmas darbība Latvijā. Aplūkojot ANO sistēmas darbību un tās principus

vienā valstī, iespējams, precīzāk var noteikt ANO kā starptautiskas organizācijas nozīmi un jēgu plašākā mērogā.

Šī grāmata atspoguļo attiecības starp šo globālo pasaules organizāciju un Latviju. Piedāvājot šādu skatījumu, tiek ne tikai rasta atbilde uz jautājumiem, kā un kāpēc mūsdienās funkcionē ANO, bet arī piedāvāts ieskats Latvijas ārpolitikā un tās iespējās ietekmēt globālos organizācijas izaicinājumus.

Kas ir ANO?

ANO ir globāla starptautiska organizācija, ko veido suverēnas valstis un kuras darbībā piedalās arī nevalstiskās organizācijas. ANO mērķis ir miera un starptautiskās drošības saglabāšana, kā arī valstu draudzīgu attiecību veicināšana.

ANO vēsture aizsākās līdz ar Otrā pasaules kara sākumu, ilgi pirms bija izskirts kara iznākums vai izkristalizējušās jaunas idejas par starptautiskas organizācijas dibināšanu pēc pirmskara Tautu Savienības sabrukuma pasaules karu starplaikā. Četrus mēnešus pirms Amerikas Savienoto Valstu iesaistīšanās Otrajā pasaules karā šis valsts toreizējais prezidents Franklins Delano Rūzvelts un Lielbritānijas premjerministrs Vinstons Čērčils sastādīja Atlantijas Hartu. Šis dokuments kļuva par pirmo atklāto paziņojumu par pēckara pasaules principiem. Atlantijas Harta noteica, ka valstīm, kas zaudējušas neatkarību Vācijai, tā ir jāatgūst. Turklāt Harta noteica, ka laikā, kamēr nav izveidota pastāvīga kopējās drošības sistēma, valdības, kas draud ar agresiju, tiks atbruņotas.

Termins “Apvienotās Nācijas” pastāvēja jau pirms Apvienoto Nāciju Organizācijas izveidošanas. Tas pirmo reizi tika minēts “Apvienoto Nāciju Deklarācijā” 1942. gada 1. janvārī, kad 26 valstis izveidoja aliansi pret Vāciju, Itāliju un Japānu. ASV prezidents F. Rūzvelts kādas neformālas atpūtas tikšanās laikā Otrā pasaules kara sākumposmā ierosināja lietot šo terminu Lielbritānijas premjerministram V. Čērčilam.

No 1944. gada augusta līdz oktobrim Ķīnas, Padomju Savienības, Lielbritānijas un ASV pārstāvji tikās Vašingtonā. Šo valstu pārstāvji apsprieda ASV Valsts departamenta ierosinātos principus par Apvienotajām Nācijām, tajā skaitā arī par organizācijas nosaukumu. Diskusijas tika balstītas uz valstu sadarbību Otrā pasaules kara laikā. Sarunu un diskusiju rezultātā tika nolemts, ka ANO Ģenerālajā Asamblejā, kas ir centrālā institūcija, tiek pārstāvētas visas dalībvalstis, taču īpaša struktūra – Drošības padome – nodarbojas ar kara un miera jautājumiem. Galvenokārt tā bija Padomju Savienība, kas pieprasīja divas atsevišķas institūcijas — ekonomiskajiem un sociālajiem jautājumiem un kara un miera problēmām.

Padomju Savienība Vašingtonas konferencē pieprasīja, lai katra PSRS republika būtu pārstāvēta Apvienotajās Nācijās ar vienu balsi. Šis jautājums atrisinājās tikai Jaltas konferencē, kad, reaģējot uz Padomju Savienības priekšlikumu, ASV ierosināja arī 48 štatiem savu pārstāvniecību un balsstiesības. Pēc abpusēja kompromisa PSRS saņēma trīs balsis ANO (arī Ukrainas Padomju Sociālistiskā Republika un Baltkrievijas Padomju Sociālistiskā Republika).

Balstoties uz Vašingtonas sabiedroto konferences idejām, Apvienoto Nāciju Organizācija tika nodibināta 1945. gada 24. oktobrī, stājoties spēkā 1945. gada

26. jūnijā Sanfrancisko konferences dalībvalstu parakstītajai ANO Hartai, kas pēc savas nozīmes ir organizācijas statūti. Tās valstis, kas bija iesaistījušās karā sabiedroto spēku pusē līdz 1945. gada 1. martam un kas parakstīja Apvienoto Nāciju Deklarāciju 1942. gada 1. janvārī, piedalījās dibināšanas konferencē Sanfrancisko. ANO Hartu sākotnēji parakstīja 51 valsts, no kurām 9 bija Eiropas valstis. Katru gadu 24. oktobris pasaulē tiek atzīmēts kā Starptautiskā ANO diena. ANO centrālā institūcija – Ģenerālā Asambleja – pirmo reizi tikās 1946. gada 10. janvārī.

ANO Statūti ir ANO konstitūcija un vienlaicīgi arī valstu daudzpusējs līgums, kas, apvienojot citos starptautiskajos tiesību dokumentos, līgumos un konvencijās rakstītās valstu tiesības un pienākumus, ir starptautiskās likumdošanas avots. ANO Statūti nosaka organizācijas pamatprincipus, struktūru un darbības funkciju sadalījumu.

Statūtos ir nosaukti šādi ANO mērķi:

- attīstīt draudzīgas attiecības starp nācijām, balstoties uz cieņu pret tautu līdztiesības un pašnoteikšanās principiem;
- īstenot starptautisko sadarbību, risinot starptautiskos, ekonomiskos, sociālos, kultūras un humanitāros jautājumus;
- sekmēt cilvēka pamattiesību un pamatbrīvību respektēšanu.

ANO dalībvalstu skaits no sākotnējā 51 ir palielinājies līdz 188. Ģenerālā Asambleja uzņem ikvienu jaunu dalībvalsti pēc Drošības padomes ieteikuma. Valstu uzņemšanas process ANO turpinās arī pašreiz.

Tautu Savienības pieredze

ANO izveidošanās nav pirmais mēģinājums starptautisko attiecību vēsturē valstīm kopīgi risināt miera un drošības problēmas. Laikā starp Pirmo un Otro pasaules karu pastāvēja Tautu Savienība. Šī organizācija izveidojās 1919. gadā, un tās izveidošana bija mēģinājums atrisināt drošības problēmas globālā un universālā veidā, nevis tradicionāli – vienpusēji vai daudzpusēji alianšu veidā. Tautu Savienība bija iecerēta kā ideāls kolektīvās drošības veids: tā ietvertu visas valstis un pretotos agresijai visā pasaulē.

Tautu Savienība tomēr nekļuva ne globāla, ne universāla organizācija. Lai arī 1938. gadā tajā bija 57 valstis, savienības lielākais trūkums bija vairāku lielvalstu nepiedalīšanās vai piedalīšanās tikai kādu laiku. ASV Tautu Savienības darbībā nepiedalījās visus 20.-30.-tos gadus, Vācija bija tās locekle tikai no 1926. līdz 1933. gadam, Japāna nepiedalījās kopš 1933. gada, PSRS nepiedalījās līdz 1934. gadam.

Tautu Savienības ideālistiskā universalitāte ignorēja dažādo valstu atšķirīgos priekšstatus par drošību, ģeopolitiskās realitātes, miera dalāmības iespēju. Tautu

Savienība bija bezspēcīga praktiskajā darbībā. Tās statūtu 16. pants gan paredzēja kolektīvas ekonomiskas un diplomātiskas sankcijas pret valsti agresori, bet jau daudz vājāk pat teorijā bija izstrādāts militāro sankciju mehānisms. Sankciju iekšējais vājums slēpās apstākļi, ka tās vairāk bija iecerētas spiedienam uz agresoru, bet ne tik daudz palīdzībai agresijas upuriem. Šī īpatnība labi kļuva saredzama PSRS agresijas laikā pret Somiju.

Tautu Savienības Padomes lēmumiem bija jābūt vienbalsīgiem, un tas apgrūtināja efektīvu savienības darbību. Tautu Savienības darbības efektivitāte vai neefektivitāte bija atkarīga no to lielvalstu nostājas, kas piedalījās savienībā. Neviens starptautiska organizācija nevar panākt vairāk, nekā to vēlas tās locekļi, it īpaši tās ietekmīgākās lielvalstis.

Radot ilūziju, ka drošību var garantēt ar transnacionālo institūciju palīdzību, Tautu Savienība nespēja praksē atrisināt nevienu no to gadu akūtākajām starptautisko attiecību problēmām ne pasaulē kopumā, ne Eiropā. Eiropas galvenā problēma bija nacistiskā Vācija. Lai arī kādas pieejas tiktu aplūkotas, tām visām bija maza jēga, skatot caur Tautu Savienības prizmu. Tautu Savienība 1939. gadā faktiski bija mirusi starptautiska organizācija. Japānas, Vācijas, Itālijas un PSRS agresijas laikā pret Poliju 1939. gada septembri šī organizācija bija zaudējusi jebkādu lomu, nepieņemot jebkādas praktiskus lēmumus vai atstājot faktu vispār bez ievēribas.

Tautu Savienība uzskatāmi demonstrēja, ka valstīm nerūp Tautu Savienības kā drošības organizācijas principi un dzīvotspēja. Lielbritānija un ASV bija galvenās lielvalstis, kuru atteikšanās piedalīties savienības darbībā noteica tās dzīvotspēju. 1939. gadā britu stratēģijā Tautu Savienība vairs neieņēma nekādu vietu: britu toreizējais ārlietu ministrs A. Kellogens Tautu Savienību raksturoja kā organizāciju, kas ir spējīga uz vislielāko provokāciju bez jebkāda praktiska labuma. Formālais Tautu Savienības lēmums izslēgt Padomju Savienību no organizācijas par agresiju pret Somiju situācijā pirms Otrā pasaules kara ir izskaidrojams ar iesaistīto valstu savtīgajām interesēm, nevis cenšanos palīdzēt Somijai vai īstenot Tautu Savienības principus.

ANO struktūra

Ar ANO izveidošanu tika radīta jauna valstu organizācijas sistēma, kas pārtrauca vēsturiski izveidojušos Eiropas valstu noteicošo lomu starptautiskajās attiecībās. ANO veidošanas procesā tika ņemti vērā Tautu Savienības darbības trūkumi. Lielākas izpildvaras tiesības tika piešķirtas ANO Drošības padomei, tika radītas specializētās aģentūras globālo ekonomisko procesu veicināšanai un sociālās stabilitātes nodrošināšanai. Atšķirībā no Tautu Savienības ANO dalībvalstis piešķir militāras

vienības miera uzturēšanas operācijām. Tomēr ANO ir pārņēmusi arī vairākas Tautu Savienībai raksturīgas iezīmes: valstu suverenitāte un nacionālās intereses turpina dominēt pār kolektīvo drošību. ANO dalībvalstu pienākumi ir ierobežoti, organizācijas rīcībā nav līdzekļu, kas ļautu nodrošināt pieņemto lēmumu un valstu pienākumu izpildi.

ANO darbs balstās uz sešu svarīgāko institūciju funkcionēšanu. Tās ir:

- Ģenerālā Asambleja
- Drošības padome
- Ekonomiskā un sociālā padome
- Aizbildniecības padome
- Sekretariāts
- Starptautiskā tiesa.

ANO mērķu sasniegšanā ir iesaistītas vairāk nekā 15 dažādas aģentūras un vairākas programmas.

Kā jau minēts iepriekš, **Ģenerālā Asambleja** ir ANO augstākā institūcija un pasaules valstu forums. Ģenerālajā Asamblejā katrai ANO dalībvalstij ir viena balss. Tātad Ķīnai ar vairāk nekā vienu miljardu iedzīvotāju ir tāds pats statuss kā Latvijai ar 2,4 miljoniem iedzīvotāju. Ģenerālā Asambleja rezolūcijas parasti pieņem ar vairākuma atbalstu, bet jautājumiem par budžetu un valstu izslēgšanu ir vajadzīgs divu trešdaļu atbalsts. Asamblejas sesijas notiek no septembra līdz decembrim. Ģenerālā Asambleja veic ANO aģentūru un komiteju pārraudzības un koordinācijas funkcijas. Asamblejas dienas kārtībā ir jautājumi par starptautisko mieru un drošību, atbrūnošanos, cilvēktiesībām, organizācijas budžetu, jaunu dalībvalstu uzņemšanu, valstu un pārstāvju ievēlēšanu organizācijas institūcijās, ANO Ģenerālsekretāra ievēlēšana. ANO Ģenerālā Asambleja nodrošina starptautisko tiesību sistematizēšanu un attīstību.

Ģenerālās Asamblejas darbs ir sadalīts sešās galvenajās komitejās, kas nodarbojas ar starptautiskā miera un atbrūnošanās jautājumiem, ekonomiskajiem un finanšu jautājumiem, sociālajiem, kultūras un humanitārajiem jautājumiem, dekolonizācijas problemātiku, administratīvajiem un budžeta jautājumiem, kā arī ar tiesību jautājumiem.

Ģenerālās Asamblejas dienas kārtībā parasti ir aptuveni 150 jautājumi, lielākā daļa no tiem atkārtojas no iepriekšējām sesijām.

ANO Drošības padome ir vadošā, pastāvīgi strādājošā politiskā institūcija, kas ir galvenā atbildīgā par starptautiskā miera un drošības saglabāšanu pasaulē un darbojas visu ANO valstu vārdā. Drošības padome ir vienīgā ANO institūcija, kuras rezolūcijas

ir juridiski saistošas visām organizācijas dalībvalstīm, un to izpildi ANO var garantēt ar spēku vai ekonomisko sankciju noteikšanu. Drošības padome sastāv no 15 valstu pārstāvjiem – pieciem pastāvīgajiem locekļiem (ASV, Lielbritānija, Francija, Krievija un Ķīna), kuriem ir veto tiesības blokēt ikvienu lēmumu, un 10 nepastāvīgajiem locekļiem, kurus ANO Ģenerālajā Asamblejā ievēl uz diviem gadiem. Kandidātu izvēlē tiek ņemts vērā dalībvalstu ieguldījums starptautiskā miera un drošības nostiprināšanā, kā arī vienmērīga ģeogrāfiskā pārstāvniecība. Drošības padomes nozīmīgākās struktūrvienības ir dažādas pastāvīgās komitejas, tai pakļauta Militārā štāba komiteja un ANO miera uzturēšanas spēki.

Ekonomiskā un sociālā padome tika izveidota pēc Tautu Savienības Ekonomisko konsultāciju komitejas parauga. Šīs padomes 54 locekļi katru gadu no maija līdz jūlijam tiek kopējās sesijās. Katru gadu 18 valstis tiek pārvēlētas. Ekonomiskās un sociālās padomes uzraudzībā atrodas starptautisko ekonomisko, sociālo un kultūras jautājumu risināšana, rūpes par cilvēktiesību respektēšanu un valstu sadarbības veicināšana izglītības jomā.

Aizbildniecības padome tika izveidota pēc Tautu Savienības Mandātu komisijas parauga. Tās uzdevums ir pārraudzīt dekolonizācijas procesu. Kopš koloniālās sistēmas sabrukuma sešdesmitajos gados, kad daudzas Āfrikas valstis ieguva savu pārstāvniecību ANO, Aizbildniecības padome ir zaudējusi savu nozīmi.

Starptautiskā tiesa ir galvenā ANO un pasaules juridiskā institūcija. Šīs tiesas statūti ir ANO Statūtu sastāvdaļa. Saskaņā ar Statūtiem Starptautiskajā tiesā izšķir valstu iesniegtās sūdzības un strīdus. Šī tiesa sniedz arī konsultatīvos atzinumus ANO un tās specializētajām aģentūrām. Tiesa nav paredzēta atsevišķu personu lietu izskatīšanai. Starptautiskās tiesas jurisdikcija attiecas uz visiem jautājumiem, ko valstis ierosina. ANO Starptautiskās tiesas lēmumi ir saistoši tām valstīm, kuras ir iesaistītas konkrētajā lietā. Šo tiesu veido 15 tiesneši, kurus ievēl Ģenerālā Asambleja pēc atsevišķa Drošības padomes balsojuma.

Starptautiskā tiesa ir izveidota pēc Tautu Savienības Pastāvīgās starptautiskās tiesas parauga. ANO Starptautiskā tiesa atrodas Nīderlandes pilsētā Hāgā.

Sekretariāts sastāv no ANO Ģenerālsekretāra kancelejas, departamentiem un birojiem, kuru personālu komplektē uz iespējami plašas ģeogrāfiskas pārstāvniecības pamata. Sekretariāts palīdz ANO svarīgākajām institūcijām īstenot savu politiku un programmas. Sekretariāta darbību vada ANO Ģenerālsekretārs, ko ievēl Ģenerālā Asambleja uz Drošības padomes rekomendācijas pamata. Ģenerālsekretāru ievēl uz pieciem gadiem. Pašreizējais ANO Ģenerālsekretārs Kofi Anans savas funkcijas sāka pildīt 1997. gada 1. janvārī. Sekretariātā strādā aptuveni 8600 ierēdņi no aptuveni 170 valstīm. Katrs ANO ierēdnis dod zvērestu, ka viņa darbību nenoteiks kādas valsts vai autoritātes intereses.

ANO darbība aptver aptuveni 20 starpvaldību **aģentūras**. Katra aģentūra nodarbojas ar specifiskām programmām ekonomiskajā, sociālajā vai kultūras jomā, un tās ir diezgan neatkarīgas institūcijas. Aģentūru attiecības ar ANO koordinē Ekonomiskā un sociālā padome. Pasaules Tirdzniecības organizācija, Starptautiskā Darba organizācija, Starptautiskā Telekomunikāciju savienība, Pasaules Veselības organizācija, Pasaules Intelektuālā īpašuma organizācija un Pasaules Meteoroloģijas organizācija atrodas Ženēvā. Pasaules Banka un Starptautiskais valūtas fonds ir izvietoti Vašingtonā, citas aģentūras atrodas Romā, Parīzē, Ņujorkā un Vinē.

Kopš 1945. gada ANO ir ieņēmusi nozīmīgu vietu starptautiskajā politikā. Īpaši tas attiecas uz preventīvo diplomātiju, miera uzturēšanu un novērošanu. Lielākās neveiksmes ANO ir piedzīvojuši, risinot militāri politiskos un drošības jautājumus. Pēc Korejas kara (1950.–1953.) kolektīvās drošības idejas nozīmi mazināja ASV un PSRS sāncensība, kas rezultātā noveda pie ANO miera uzturēšanas principa degradēšanas. Aukstā kara laikā ANO Drošības padomē PSRS 114 reizes un ASV 70 reizes izmantoja veto tiesības dažādos jautājumos. Valstu kolektīvi pasākumi, lai panāktu kāda starpvalstu konflikta atrisinājumu laika posmā līdz aukstā kara beigām, kļuva neiespējami.

NATO valstis ASV vadībā, izmantojot ANO mandātu, apliecināja šīs starptautiskās organizācijas spēju rīkoties kolektīvi agresora savaldīšanā Persijas Līča karā 1991. gadā. Tomēr kopumā ANO nozīmes pieaugumu veicināja nevis nodarbošanās ar politikas un drošības jautājumiem, bet gan specializēto aģentūru uzsāktā valstu sociālo problēmu risināšana.

Pēc 1995. gada, kad ANO atzīmēja savu piecdesmito gadadienu, šī organizācija ir saņēmusi ievērojamu kritiku. ANO pastāvīgi saņem kritiku no tās dalībvalstīm un masu ziņas līdzekļiem. ANO kā starptautiskai organizācijai tiek pārvesta neefektivitāte, korupcija un pārāk liela birokrātija. Analītiķi atzīmē, ka ANO pastāvīgi atrodas bankrota priekšā, jo daudzas dalībvalstis, ieskaitot lielāko maksātājvalsti — ASV, nemaksā savu dalībmaksu organizācijai. ANO dalībvalstis iestājas par šīs organizācijas reformēšanu, bet, tiklīdz tiek apspriesta reformu īstenošana, 188 valstu dažādās un pretrunīgās pieejas problēmjaudājumiem neļauj panākt risinājumus. Tā rezultātā ANO reformas pēdējo gadu laikā nav guvušas ievērojamus panākumus.

Daļa ANO problēmu ir izskaidrojama ar informācijas trūkumu par organizācijas pašreizējo lomu, mandātu, lielumu un mērķiem. ANO nav liela pasaules valdība, kas tiek balstīta ar milzīgi lielu birokrātiju un neierobežotiem līdzekļiem. Visa ANO sistēma izmaksā 10,5 miljardus ASV dolāru. Salīdzinājumam varu teikt, ka pasaulē nacionālo militāro spēku vajadzībām tiek tērēts 75 reizes vairāk līdzekļu (800 miljardi ASV dolāru).

Tajā pašā laikā, runājot par ANO lomu un uzdevumiem, ir jāņem vērā kāda principiāla pamatpretruna. No vienas puses, ANO tiek kritizēta par pasaules valdības veidošanās ten-

dencēm, bet no otras puses, sabiedriskajā apziņā dominē viedoklis, ka ANO ir jābūt sava veida pasaules glābšanas organizācijai vai pasaules policijas vienībai. Pretruna atklājas arī starp suverēnu valstu vēlmēm saglabāt un attīstīt militāros spēkus un individuālo aizsardzību, kā arī tajā pašā laikā izveidot tādu struktūru, kas veicinātu kooperatīvu lēmumu pieņemšanu un daudzpusēju militāru rīcību ANO ietvaros.

Daudzējādā ziņā ANO kā starptautiskas organizācijas problēmas ir saistītas ar nacionālo valstu valdību problēmām. Kamēr valdība balsta savu varu uz iekšpolitiku, no kā ir atkarīga konkrētās valdības stabilitāte, pasaules procesi attīstās un izmainās. Mūsdienu pasaules notikumi gan ekonomikas, gan politikas jomā ir mazinājuši tradicionālo institūciju nozīmi. Tā, piemēram, finansu krīze deviņdesmito gadu beigās Āzijas valstīs, Krievijā un Latīņamerikā atklāja nacionālo valdību ierobežotās spējas ietekmēt globālās finansu problēmas. Interesanti, ka visu pasaules valstu centrālās bankas kontrolē tikai pusi no tām rezervēm, kas ikdienā apgrozās starptautiskajā valūtas tirgū. Nacionālās valdības nespēj vienas pašas cīnīties pret tādiem globalizācijas izaicinājumiem kā organizētā noziedzība, narkotiku tirdzniecība, ekoloģiskās problēmas un starptautiskais terorisms. Savukārt Kosovas krīze kārtējo reizi apliecināja, ka etniskā genocīda un bēgļu problēmām ir domino kauliņu spēles efekts. Iesākoties krīzei vienā vietā, tā pakāpeniski skar arī pārējās reģiona valstis. Tādējādi politiskās problēmas (etniskās attiecības un bēgļu jautājums) ieguva globāla rakstura nozīmi.

Divdesmitā gadsimta otrajā pusē vairāk nekā 20 miljoni cilvēku ir nogalināti dažādos konfliktos Trešās pasaules valstīs. Arī pašlaik pasaulē risinās 80 dažāda mēroga bruņotie konflikti. Mūsdienu pasaulē arvien pieaug etnisko un reliģisko konfliktu draudi, starptautiskais terorisms, vides un ekoloģijas problēmas, nelegālā ieroču tirdzniecība.

Draudus pasaules sabiedrībai rada arī arvien pieaugošā plaša starp cilvēku dzīves apstākļiem dažādos pasaules reģionos. Saskaņā ar ANO Attīstības programmas (UNDP) 1988. gada Pasaules Pārskatu par cilvēces attīstību, atklājas tas, ka ANO nespēju cīnīties ar mūsdienu problēmām izskaidro pašu dalībvalstu dilemmas un pasaules nevienlīdzība.

Daži statistikas dati runā paši par sevi: triju pasaules visbagātāko cilvēku rīcībā ir personiskie līdzekļi, kas pārsniedz 48 vismazāk attīstīto valstu visu iekšzemes kopproduktu.

Amerikāņi 8 miljardus dolāru gadā tērē kosmētikai. ANO lēš, ka 6 miljardi dolāru gadā būtu vajadzīgi, lai nodrošinātu pamatizglītību ikvienam pasaules iedzīvotājam.

Eiropieši iztērē aptuveni 11 miljardus dolāru gadā saldējumam, bet ar 9 miljardiem dolāru ANO varētu nodrošināt tīru ūdeni un drošu kanalizāciju tiem, kuriem to nav.

Amerikāņi un eiropieši iztērē 17 miljardus dolāru mājdzīvnieku barības iegādei, savukārt, ja par 13 miljardiem dolāru būtu palielināta sociālā palīdzība, ar šo summu varētu nodrošināt elementāro veselības aprūpi un ēdināšanu visiem pasaules iedzīvotājiem, kuriem tā nav pieejama. Pasaules 225 visbagātākajiem cilvēkiem pieder kopsummā vairāk nekā viens triljons ASV dolāru, turpretim trim piektdaļām no 4,4 miljardiem jaunattīstības valstu iedzīvotāju trūkst drošas kanalizācijas, vienai trešdaļai nav pieejams tīrs ūdens un vienai piektdaļai nav pieejama medicīniskā palīdzība. Sociālā nevienlīdzība pasaulē ir neprognozējama savu apmēru ziņā.

Šīs problēmas ik gadu tiek iekļautas arī ANO institūciju dienas kārtībā, taču organizācijas pašreizējā kapacitāte liecina, ka ANO ar pašreizējiem resursiem un iekšējām pretrunām nav spējīga efektīvi risināt tik daudz konfliktsituācijas dažādos pasaules reģionos un efektīvi risināt globālās sociālās nevienlīdzības problēmas.

Latvijas un ANO vēsturiskie aspekti

Latvijas interešu pārstāvēšana ANO aizsākās jau ilgu laiku pirms oficiālās Latvijas uzņemšanas šajā starptautiskajā organizācijā. Ilggadējā trimdas baltiešu sadarbības organizācija ar ANO bija Baltiešu padome pie Apvienotajām Nācijām. Šīs padomes pirmsākumi saistās ar liela mēroga trimdas baltiešu demonstrāciju, kas notika 1965. gada 13. novembrī Nujorkā. Šajā demonstrācijā piedalījās aptuveni 15 000 latviešu, igauņu un lietuviešu. Demonstrācijas dalībnieki pieņēma vairākas rezolūcijas, kas pieprasīja izbeigt Padomju Savienības koloniālismu Baltijas valstīs. Baltiešu demonstrācijas rezolūcijas mērķis bija atgādināt ANO dalībvalstīm vēsturiskos faktus par Baltijas valstu iekarošanu un nelikumīgu pievienošanu Padomju Savienībai. Demonstrācijas dalībnieki vēlējās, lai padomju koloniālisma politika Baltijas valstīs tiktu iekļauta ANO darba kārtībā un apspriesta starptautiskā mērogā.

Šīs rezolūcijas tika izplatītas ANO dalībvalstu pastāvīgajām pārstāvniecībām. Baltijas valstu tiesību jautājums un padomju koloniālisma atspoguļošana veicināja šī procesa institucionalizāciju. 1966. gada 9. februārī trimdas baltiešu organizāciju dalībnieki nodibināja Baltiešu padomi pie Apvienotajām Nācijām. Šīs organizācijas vadībā bija trīs pārstāvji no katras Baltijas valsts. Rotācijas kārtībā katru gadu mainījās organizācijas vadība. Līdzekļi organizācijas darbam tika iegūti no baltiešu organizācijām un atsevišķiem ziedojumiem. Visi organizācijas biroja darbinieki strādāja brīvprātīgi.

Laika posmā no 1966. līdz 1971. gadam baltieši galveno uzmanību pievērsa ANO dalībvalstu informēšanai par Baltijas tautu likteni un Padomju Savienības koloniālisma politiku. Par svarīgu mērķi tika uzskatīta Trešās pasaules valstu informēšana minētajos jautājumos. Tomēr baltiešu trimdas organizācijas darbības nozīmi mazināja

tas, ka daudzas Trešās pasaules valstis atradās Padomju Savienības atkarībā. Līdz ar to baltiešu centieni ANO dalībvalstu informēšanas jomā ne vienmēr bija veiksmīgi.

Baltiešu centieniem ANO ietvaros bija ierobežotas iespējas. Galvenie ierobežojumi saistījās ar pasaules kārtību, kādu lielvalstis izveidoja pēc Otrā pasaules kara. Aukstā kara laikā, pastāvot divām ideoloģiski, politiski un ekonomiski naidīgām lielvarām, trimdas baltiešu nospraustie mērķi nevarēja realizēties bez globālām izmaiņām pasaules starptautiskajās attiecībās.

Tomēr atsevišķos gadījumos pasaules lielvalstis izmantoja trimdas baltiešu informāciju, lai tādējādi ietekmētu Padomju Savienības politiku. Piemēram, Ķīnas delegācija vairākas reizes savās interesēs izmantoja Baltijas valstu okupācijas jautājumu kā ideoloģisku līdzekli politiskajās attiecībās pret PSRS.

Vienlaikus centieniem ietekmēt ANO dalībvalstis trimdas baltieši regulāri organizēja sabiedriska rakstura politiskas demonstrācijas un piketus. Katru gadu 23. augustā notika baltiešu protesta demonstrācijas pie ANO mītnes Nujorkā, atgādinot pasaulei par Molotova–Ribentropa 1939. gada paktu un tā negatīvo iespaidu uz Baltijas valstu likteni. Demonstrācijas notika arī nacionālajās svētku dienās un īpašos gadījumos, piemēram, 1968. gadā protestējot pret PSRS iebrukumu Čehoslovākijā. Atsevišķos gadījumos demonstrācijas notika arī pie PSRS pārstāvniecības ANO mītnes.

Pēc 1971. gada trimdas baltieši secināja, ka, lai organizācijas darbība kļūtu efektīvāka, ir nepieciešams mainīt darbības taktiku. Savā darbībā trimdas baltieši koncentrēja uzmanību uz individuāliem cilvēktiesību pārkāpumiem, kuri tika iesniegti izskatīšanai ANO Cilvēktiesību komisijā Ženēvā. Saskaņā ar ANO Ekonomiskās un sociālās padomes rezolūciju ANO Cilvēktiesību komisija izskata individuālus gadījumus par cilvēktiesību pārkāpumiem ANO dalībvalstīs. Baltiešu padome ANO Cilvēktiesību komisijai katru gadu sagatavoja memorandus par cilvēktiesību pārkāpumiem Baltijas valstīs. Baltiešu sagatavotos informatīvos materiālus izmantoja tās Rietumvalstis, kas kritizēja Padomju Savienības realizēto cilvēktiesību politiku. Tā, piemēram, 1971. gadā ASV delegācija ANO Cilvēktiesību komisijā izteica kritiku pret PSRS, vainojot to koloniālismā un brutālu deportāciju īstenošanā Baltijas valstīs. Baltijas valstu jautājumu ANO institūciju ietvaros aktualizēja arī citas valstis, piemēram, Kanāda, Austrālija, Jaunzēlande.

Astoņdesmito gadu beigās trimdas baltieši izmantoja ANO, lai informētu tās dalībvalstis par Latvijas, Lietuvas un Igaunijas centieniem kļūt neatkarīgām no PSRS. Trimdas baltiešu organizācijas sadarbība ANO sistēmas ietvaros veicināja Baltijas valstu uzņemšanu šajā starptautiskajā organizācijā. Savstarpējā sadarbība un pieredze ANO darba specifiskā lieti noderēja Baltijas valstu delegācijām, kad tās uzsāka piln-

tiesīgu darbību ANO 1991. gada septembrī. Baltijas valstu uzņemšana ANO bija saistīta ar aukstā kara beigām, Padomju bloka sabrukumu un iekšpolitiskajiem procesiem Baltijas valstīs, tomēr trimdas baltiešu aktīvā darbība ANO ietvaros ir vērtējama kā nozīmīga pieredze un svarīgs ieguldījums nacionālās neatkarības procesu veicināšanā.

Latvijas uzņemšana ANO

Latvijas, Lietuvas un Igaunijas starptautiskā neatkarības atzīšana 1991. gada augustā radīja iespēju šo valstu uzņemšanai Apvienoto Nāciju Organizācijā. Baltiešu padome pie Apvienotajām Nācijām pastiprināja kontaktus gan ar ANO pārstāvjiem, gan Baltijas valstu valdībām un diplomātiskajiem dienestiem.

ANO Drošības padomes dalībvalstis Lielbritānija un Francija uzņēmās virzīt jautājumu par Baltijas valstu uzņemšanu ANO. Iniciatīvas uzsākšanas brīdī vēl nebija pilnīgi skaidrs, vai Padomju Savienība Drošības padomē atbalstītu Baltijas valstu uzņemšanu. Atbilstoši ANO iekšējās organizācijas procedūrai Drošības padomei bija jāizskata un jāapstiprina uzņemšanas lūgums pirms tā iesniegšanas apstiprināšanai Ģenerālajā Asamblejā. Pēc tam ANO Drošības padomes pastāvīgajām dalībvalstīm, tai skaitā arī Padomju Savienībai, bija jābalso par jaunu dalībvalstu uzņemšanu. Ja kāda no Drošības padomes pastāvīgajām piecām dalībvalstīm iestātos pret jaunu valstu uzņemšanu, šo jautājumu nevarētu iesniegt izskatīšanai Ģenerālajā Asamblejā.

1991. gada septembrī vēl bija nopietnas bažas, ka PSRS varētu izmantot savas veto tiesības Drošības padomē, lai nepieļautu Baltijas valstu uzņemšanu ANO. Diplomātiskajās aprindās tika apspriestas Baltijas valstu iespējas savākt pietiekami daudz balsu, lai piedalītos ANO darbā kā novērotājvalstīm. Šāda iespēja tika izvirzīta, lai Baltijas valstis atrisinātu savas attiecības ar Padomju Savienību. Tas nozīmētu, ka Baltijas valstis varētu kļūt par ANO pilntiesīgām dalībvalstīm tikai pēc tam, kad pilnībā noskaidrotos politiskā situācija Maskavā.

1991. gada 3. septembrī Francijas vēstnieks ANO Ž. B. Merimē un Lielbritānijas vēstnieks ANO D. H. A. Hanejs ANO toreizējam ģenerālsekretāram H. Peresam de Kueljaram iesniedza triju Baltijas valstu lūgumrakstus par to uzņemšanu ANO. ASV Valsts departamenta pārstāvis paziņoja, ka ASV iesniegs rezolūciju Drošības padomē, atbalstot Baltijas valstu uzņemšanu ANO un iesakot saīsināt parasto gaidīšanas un sagatavošanas laiku no 35 līdz 7 dienām.

Pretrīši iepriekš paustajām bažām, PSRS delegācija ANO atzīmēja, ka PSRS ne tikai neblokēšot, bet tieši otrādi - atbalstīsot Baltijas valstu uzņemšanu. Pēc 1991. gada 6. septembra, kad Padomju Savienība oficiāli atzina Baltijas valstu neatkarību, kļuva

viennozīmīgi skaidrs, ka 17. septembrī Latvija, Lietuva un Igaunija tiks uzņemtas ANO. 1991. gada 12. septembrī ANO Drošības padome nobalsoja par Baltijas valstu uzņemšanu ANO sastāvā.

ANO Ģenerālās Asamblejas 46. sesija kļuva vēsturiska trijām Baltijas valstīm. 1991. gada 17. septembrī Latvija, Lietuva un Igaunija kļuva par pilntiesīgām ANO dalībvalstīm. Interesanti, ka Baltijas valstis bija pēdējās līdz šim neuzņemtās ANO priekšteces — Tautu Savienības dalībvalstis. Tāpēc Baltijas valstu uzņemšanu ANO Ģenerālās Asamblejas sesija uztvēra arī kā simboliski svarīgu notikumu, ilgstošas vēsturiskas netaisnības novēršanu. Izmaiņas ANO bija kārtējais apliecinājums fundamentālajām pārmaiņām starptautiskajās attiecībās. ANO Ģenerālsekretārs H. Peress de Kueljars savā apsveikuma runā uzsvēra, ka Baltijas valstu atzīšana ANO simbolizē šo tautu pašnoteikšanos.

1991. gada septembrī Latviju ANO pārstāvēja Latvijas Republikas Augstākās Padomes priekšsēdētājs Anatolijs Gorbunovs. Savā uzrunā viņš pateicās pasaules sabiedrībai par vienoto atbalstu Baltijas valstu centienos atgūt valstisko neatkarību. A. Gorbunovs puda pārliecību, ka Baltijas valstu neatkarības atzīšana deva iespēju arī pašai Padomju Savienībai atbrīvoties no totalitārās sistēmas.

Neraugoties uz politisko eiforiju, kāda toreiz valdīja, daudzi ārvalstu pārstāvji bažījās par iespējamām Baltijas valstu attiecībām ar austrumu kaimiņu. Tādēļ politiski svarīgi bija demonstrēt tālredzību un demokrātisku pieeju jaunajās starptautiskajās attiecībās. A. Gorbunova vārdi ANO Ģenerālās Asamblejas sesijā izrādījās pravietiski, jo tieši 1991. gada nogalē PSRS kā valstisks veidojums beidza pastāvēt, un bijušās padomju tautas ieguva brīvību veidot savas valstis.

LR Augstākās Padomes priekšsēdētājs A. Gorbunovs savu uzstāšanos ANO izmantoja, lai pirmo reizi tik lielā forumā aktualizētu arī atjaunotās Latvijas valsts aktuālās starptautiskās problēmas un mērķus. A. Gorbunovs atzīmēja, ka Latvijā “ joprojām nav likvidētas Hitlera–Stalīna noziedzīgā pakta sekas; Latvijā bez jebkāda tiesiska pamata atrodas PSRS bruņoto spēku daļas; jāatrisina vēl daudz citu svarīgu jautājumu, arī nelikumīgi atsavināto īpašumu problēma. A. Gorbunovs vērsās pie pasaules sabiedrības pēc morālas, finansiālas un ekonomiskas palīdzības, uzsvēra Latvijas apņemšanos turpināt īstenot tās demokrātiskās tradīcijas, kas starpkaru periodā guva atbalstu arī Tautu Savienībā.

Baltijas valstu uzņemšanā ANO piedalījās tie politiski aktīvie Baltijas valstu pirmskara perioda diplomāti, kuri ilgus gadus ārzemēs bija atgādinājuši par Baltijas valstu neatkarības atjaunošanu. Tikai nedaudziem pirmskara baltiešu diplomātiem izdevās pieredzēt neatkarību. Šo diplomātu piedalīšanās ANO Ģenerālās Asamblejas sesijā ieguva simbolisku nozīmi, kad pie ANO galvenās mītnes Ņujorkā mastos uzvijās

Baltijas valstu karogi. Par Baltijas valstu pirmajiem vēstniekiem un pastāvīgajiem pārstāvjiem ANO kļuva leģendārie Baltijas valstu pirmskara neatkarības posmā diplomātisko darbu uzsākušie diplomāti.

Par pirmo Latvijas pastāvīgo pārstāvi un ārkārtējo un pilnvaroto vēstnieku Apvienotajās Nācijās tika iecelts ilggadējais Latvijas sūtniecības Vašingtonā lietvedis, Latvijas diplomātiskā un konsulārā dienesta vadītājs (līdz 1991. gada augustam) un pēc neatkarības atjaunošanas arī pirmais Latvijas vēstnieks ASV Anatols Dinbergs. Līdz ar savas darbības sākumu ANO Latvija nodibināja savas pastāvīgās pārstāvniecības ANO Nujorkā un Ženēvā.

Ārpolitikas koncepcija un ANO

Kopš valstiskās neatkarības atgūšanas Latvijas ārpolitikas galvenais uzdevums ir bijis integrācija Eiropas, transatlantiskajās un citās starptautiskajās struktūrās. Latvijas Republikas Ārpolitikas koncepcija nosaka, ka valsts prioritātes ir iestāšanās Eiropas Savienībā un iekļaušanas Ziemeļatlantijas aliansē (NATO). Ārpolitikas koncepcija arī nosaka, ka “Latvijas drošības problēmu un svarīgu ārpolitikas uzdevumu risināšanai Latvija turpinās aktīvu darbību starptautiskajās organizācijās”. Saskaņā ar Latvijas oficiāli deklarēto ārpolitikas kursu “Latvijas ricībā nav daudz instrumentu, ar kuru palīdzību tā varētu ietekmēt ģeopolitiskos procesus, bet starp tiem svarīga loma ir starptautiskajām organizācijām”. Latvijas ārpolitikas veidotāji balstās uz pieņēmumu, ka Latvija var sev vēlamā veidā iespaidot starptautiski politisko situāciju, koordinēti darbojoties starptautiskajās organizācijās.

Latvija konceptuāli paredzēja izmantot savu līdzdalību ANO institūcijās, lai nodrošinātu gan iekšējo stabilitāti un demokrātisko institūciju attīstību, gan arī veidotu sev labvēlīgu starptautiski politisko fonu.

Latvijas Ārpolitikas koncepcijā ir norādīts, ka valstij “sava darbība ir jāvirza uz mērķi kļūt par ANO Drošības padomes nepastāvīgo locekli periodā no 2010. līdz 2020. gadam”.

Viena no praktiskās sadarbības jomām ar Rietumvalstīm ir dalība ANO miera uzturēšanas operācijās, tādējādi radot pamatu kopdarbībai starp dažādu valstu bruņotajiem spēkiem, paaugstinot Latvijas Nacionālo Bruņoto spēku sagatavotības līmeni, celot Latvijas prestižu, kā arī prasmīgi izmantojot piedalīšanos vai nepiedalīšanos operācijās kā ārpolitisku instrumentu.

Latvijas Ārpolitikas koncepcija noteica arī to, ka Latvijai ir jāturpina darbs ANO Kontribūciju komitejā un citās ANO institūcijās, lai panāktu taisnīgas maksājumu daļas noteikšanu Latvijai. Šis mērķis bija aktuāls laikā, kad Latvijai tika aprēķināta

nepamatoti augsta dalībmaksā ANO. Tāpēc Latvija maksāja mazāku dalībmaksu, nekā tas oficiāli tika noteikts. Vienlaikus tika uzsākti organizatoriskie pasākumi, lai panāktu Latvijas dalībmaksas samazināšanu un noteikšanu atbilstoši Latvijas reāliem ekonomikas rādītājiem.

Koncepcijā tika paredzēta sadarbība ar ANO institūcijām cilvēktiesību un humānājos jautājumos, lai stiprinātu Latvijas demokrātiskās institūcijas.

Darbības uzsākšana ANO Latvijai bija jauns izaicinājums daudzpusējās diplomātijas jomā, kur objektīvu iemeslu dēļ atjaunotajai valstij nebija pieredzes. Daļēji šis pieredzes trūkums atspoguļojas arī teorētiskajā dokumentā – Latvijas Ārpolitikas koncepcijā, kur nav pamatota Latvijas praktiskā ārpolitika ANO ietvaros kopš 1991. gada.

Tajā pašā laikā koncepcijā ir iekļauts jautājums par Latvijas maksājumu samazināšanu, kas pēc šīs problēmas atrisināšanas ir kļuvis neaktuāls. Acīmredzot, koncepcijas autori, definējot Latvijas pamatprincipus un intereses ANO, ir vadījušies galvenokārt no tiem darba kārtības jautājumiem, kas toreiz bija visaktuālākie. Tādējādi ir izskaidrojami pretrunīgie gadskaitļi attiecībā uz Latvijas kandidatūras izvirzīšanu ANO Drošības padomē. Lai gan koncepcijā šī mērķa sasniegšanai paredzēts 2010.–2020. gads, Latvija savu kandidatūru izvirzījusi uz 2005. gadu. Ārpolitikas koncepcija nenosaka valsts intereses attiecībā uz dažādām ANO institūcijām, kā arī par Apvienoto Nāciju Organizācijas reformu nepieciešamību un Latvijas redzējumu šajā sakarā.

Minēto trūkumu rezultātā Latvijas Ārpolitikas koncepcija attiecībā uz darbību ANO ir fragmentāra. Tā daļēji atspoguļo jautājumus par Latvijas maksājumiem ANO un iesaistīšanos starptautiskajās miera operācijās, tomēr konceptuāli šis dokuments ir nepilnīgs, jo nesniedz priekšstatu par Latvijas ārpolitikas principiem, interesēm un izmantojamiem līdzekļiem.

Krievijas karaspēka izvešana

Darbības sākumā Latvijas pirmais un svarīgākais mērķis ANO ietvaros bija panākt Krievijas Federācijas armijas izvešanu no Latvijas. Par šo jautājumu tika pieņemtas divas ANO Ģenerālās Asamblejas rezolūcijas. Šīs rezolūcijas bija papildu arguments, kas pasteidzināja KF armijas izvešanu.

1992. gadā ANO ĢA sesija vienprātīgi, arī Krievijas Federācijai piekrītot, pieņēma rezolūciju “*Par ārvalsts karaspēka izvešanu no Baltijas valstu teritorijas*”. Šī rezolūcija tika sagatavota pēc Latvijas iniciatīvas, ciešā sadarbībā ar Igauniju un Lietuvu. Tā

atkārtoti tika pieņemta 1993. gadā ANO ĢA sesijā. ANO dokumentā tika apsvēikta Krievijas karaspēka izvešana no Lietuvas, kas tika pabeigta 1993. gada 31. augustā. Rezolūcija aicināja pēc iespējas ātrāk pabeigt līgumu, tajā skaitā arī grafiku, izstrādāšanu, kas nosaka “drīzu, organizētu un pilnīgu ārvalsts militāro spēku izvešanu” no Igaunijas un Latvijas.

Pēc ANO datiem 1993. gada nogalē Latvijā atradās aptuveni 18 000, bet Igaunijā aptuveni 5000 Krievijas kareivju. Pēc Igaunijas, Latvijas, Lietuvas un Krievijas delegāciju konsultācijām ar rezolūcijas kompromisa variantu klātesošos iepazīstināja toreizējais Latvijas Ministru prezidents Valdis Birkavs, kas Krievijas karaspēka klātbūtni divu Baltijas valstu teritorijā nosauca par vislielāko nestabilitātes iemeslu Baltijas reģionā. Viņš atgādināja, ka padomju karaspēks 1940. gadā dažu dienu laikā okupēja Latviju, Igauniju un Lietuvu.

Krievijas toreizējais pārstāvis ANO Jūlijs Voroncovs savukārt uzsvēra, ka šķērslis ātrai karaspēka izvešanai ir problēmas, kas saistītas ar dzīvojamo ēku celtniecību Krievijā no Baltijas izvestajiem kareivjiem un viņu ģimenēm.

“Krievija nevēlas vilkt garumā karaspēka izvešanu un nesaista to ar tādu būtisku jautājumu kā krieviski runājošo iedzīvotāju tiesību aizsardzību šajās valstīs.” teica Voroncovs. Krievijas pārstāvis ANO uzsvēra, ka, ja Latvijas puse piekristu izmaksāt kompensāciju par tiem dzīvokļiem, ko atbrīvo armijas ģimenes, tas palīdzētu iegūt līdzekļus, kas nepieciešami dzīvokļu celtniecībai vai pirkšanai Krievijā.

J. Voroncovs uzsvēra, ka par otru lielāko problēmu var uzskatīt aptuveni 90 000 atvaļināto Krievijas militārpersonu un viņu ģimenes locekļu likteni. ANO Ģenerālās Asamblejas pieņemtā rezolūcija “Par ārvalstu bruņoto spēku pilnīgu izvešanu no Baltijas valstu teritorijas” pilnīgi apmierinot Krieviju. Rezolūcija tika pieņemta uz konsensusa pamata. Krievija nepiekrīta viedoklim, ka tās karaspēka atrašanās Baltijas valstī rada pasaules sabiedrības bažas.

1993. gada novembrī ANO Ģenerālsēkretārs Butross Butross Gali savā oficiālajā ziņojumā izteica aicinājumu celt dzīvokļus Krievijas karavīriem. ANO dokumentā tika uzsvērts, ka jābūvē dzīvokļi militārpersonām, lai no Latvijas un Igaunijas varētu izvest atlikušās armijas daļas. ANO ziņojumā arī teikts, ka Krievijas militārpersonu izvešanas datumam ir liela politiska un psiholoģiska nozīme. ANO Ģenerālsēkretārs sava ziņojuma nobeigumā izteica aicinājumu ANO dalībvalstīm un reģionālajām organizācijām — Eiropas Drošības un Sadarbības apspriedei (EDSA) un Eiropas Padomei — veikt visu nepieciešamo, lai atrisinātu šīs problēmas. Ģenerālsēkretārs atsevišķi minēja Igauniju, Latviju, Lietuvu, Dāniju, Norvēģiju, ASV un citas valstis, kas praktiski atbalsta starptautiskos centienus palīdzēt Krievijai celt dzīvokļus militārpersonām.

1994. gada 31. augustā Krievijas karaspēks Latviju atstāja. Šajā vēsturiskajā notikumā liela nozīme bija gan divpusējai, gan daudzpusējai diplomātijai. Nemot vērā to, ka Krievija dažādu faktoru dēļ centās paildzināt savas armijas klātbūtni Latvijā vai arī šo problēmu saistīt ar dzīvokļu celtniecības problēmām un dažādiem humanitāro jautājumu aspektiem, svarīgi bija izmantot dažādas starptautiskās organizācijas šī mērķa sasniegšanai. ANO kā pasaules valstu forums un kā vislielākā starptautiskā organizācija bija piemērota un praktiski iesaistāma, risinot Krievijas karaspēka izvešanas problēmu.

Latvijas maksājumi ANO

Kopš iestāšanās ANO Latvija aktīvi piedalījās darba grupās, kas nodarbojas ar ANO un tās finansu sistēmas reformu. Īpašu uzmanību finansu reformai Latvija pievērsa tādēļ, ka Latvijas maksājums sākotnēji tika noteikts nevis kā jaunai ANO dalībvalstij, bet kā daļa no bijušās PSRS maksājuma. Tas nebija korekti ne juridiski, ne ekonomiski. Pirmkārt, Latvija sevi nav atzinusi par PSRS tiesisko mantinieci. Otrkārt, bijusi PSRS izmantoja “uzpūstus” statistikas datus, jo aukstā kara laikā ideoloģisko lielvaru sacensībā tika izmantotas dažādas metodes, lai parādītu sociālisma lielās iespējas. Tā rezultātā Latvijas maksājumi ANO budžetā sākotnēji vairāk nekā četras reizes pārsniedza Latvijas reālo maksāspēju. Latvijas dalībmaksā ANO bija tāda pat kā ekonomiski attīstītajām valstīm, piemēram, Singapurā vai Indonēzijā, kuru nacionālais ienākums ir vairākas reizes lielāks. Latvijas mēģinājumi mainīt ANO lēmumu ilgu laiku bija bez panākumiem ANO finansiālās krīzes dēļ un tāpēc, ka organizācijas dalībvalstis nav ieinteresētas pārskatīt kontribūciju apjomus pēc faktiskā stāvokļa, jo tas varētu palielināt viņu iemaksu apjomus.

Iemaksu apjomiem ANO ir liela nozīme, jo tieši atkarībā no pamatkontribūcijas tiek aprēķinātas arī Latvijas dalībmaksas pārējās ANO institūcijās. Tādēļ nepamatoti liela dalībmaksā ANO nozīmē arī proporcionāli lielas iemaksas visās pārējās ANO institūcijās, kurās Latvija darbojas.

Interesants ir fakts, ka starptautiskajās attiecībās Latvija sevi konsekventi nav uzskatījusi par bijušās PSRS tiesību un saistību mantinieci, tomēr ANO ietvaros šī politiskā pamatprasība tika ilgu laiku ignorēta šauri pragmatisku apsvērumu dēļ, kas saistās ar organizācijas budžeta veidošanas jautājumiem. Tā rezultātā Latvija ANO tika padarīta par PSRS saistību (ANO dalībmaksas) mantinieci. Latvijas maksājumu procents ANO sasniedza reālās maksāspējas līmeni tikai 1998. gadā.

Latvijas politika un cilvēktiesības

Savā darbībā ANO lielu uzmanību velta cilvēktiesību aizsardzības jautājumiem. Tāpēc ir svarīgi atzīmēt, ka 1990. gada 4. maijā pēc Neatkarības deklarācijas pieņemšanas Latvijas Republikas Augstākā Padome pieņēma “*Deklarāciju par Latvijas Republikas pievienošanās starptautiskajiem instrumentiem cilvēktiesību jautājumos*”. Pievienojoties 51 starptautiskam dokumentam cilvēktiesību jautājumos, Latvija darīja zināmu pasaulei, ka ir gatava veidot tiesisku un demokrātisku valsti, kurā indivīda tiesības tiek respektētas un aizsargātas.

1995. gadā Latvijas valdība pieņēma Nacionālo cilvēktiesību aizsardzības programmu. Šīs programmas praktiskais rezultāts bija Valsts Cilvēktiesību biroja izveidošana. Latvijas Valsts Cilvēktiesību birojs tika izveidots sadarbībā ar ANO ekspertiem. Šī neatkarīgā cilvēktiesību institūcija ir viena no pirmajām pasaulē, kas izveidota saskaņā ar Vīnes Vispasaules cilvēktiesību konferences Deklarācijas un Darbības programmas rekomendācijām.

Latvija ir pievienojusies septiņām starptautiskām cilvēktiesību konvencijām. Līdz ar to Latvijas pienākums ir regulāri iesniegt ANO nacionālos ziņojumus par to, kā attiecīgās konvencijas normas tiek īstenotas Latvijas likumdošanā un ievērotas praksē. Līdz šim ANO Cilvēktiesību komisijā Latvija ir aizstāvējusi ziņojumu par Civilo un politisko tiesību konvenciju, kā arī ziņojumu par Rasu diskriminācijas novēršanas konvenciju. Turpretī pārējo ziņojumu iesniegšanas grafiks ir krietni iekavējies, jo Latvijas valdība nav izveidojusi vienotu sistēmu, kas nodrošinātu ziņojumu sagatavošanu un aizstāvēšanu. Svarīgi ir ievērot, ka termiņa nokavēšana neatbrīvo valsti no visu paredzēto ziņojumu iesniegšanas. Tātad, lai Latvija iekļautos grafikā, tai iztrūkstošie ziņojumi ir jāiesniedz ārpus kārtas.

Cilvēktiesības bieži vien ir ne tikai juridiska rakstura jautājums, kas ietverts starptautiskajos tiesību aktos. Cilvēktiesību problemātika un to dažādie aspekti tiek izmantoti starptautisku attiecībās, lai panāktu vienas vai otras valsts politiskās un ekonomiskās intereses. Tādēļ it īpaši konfliktējošo valstu starpā cilvēktiesību neievērošana tiek izmantota kā politisks pārmētums. Arī Latvija, darbojoties ANO un citās starptautiskajās organizācijās, ir saņēmusi politiskus pārmējumus par cilvēktiesību neievērošanu. Ņemot vērā šo pārmētumu politisko raksturu, šis jautājums ir plašāk aplūkots nodaļā par Latvijas un Krievijas attiecībām ANO.

Latvijas un Krievijas attiecības

Kopš 1992. gada pavasara dažādos nozīmīgākajos ANO starptautiskajos forumos Krievija ir apsūdzējusi Latviju “krieviski runājošo” diskriminācijā. Latvija ir

strādājusi pie cilvēktiesību situācijas skaidrošanas ANO, lai mazinātu Krievijas kritikas nozīmi. Pēc Latvijas valdības ielūguma ANO Ģenerālsekretārs 1992. gadā atsūtīja uz Latviju ekspertu grupu faktu noskaidrošanai. Grupu vadīja Ibrahima Fals (Ibrahima Fall), ANO Cilvēktiesību centra direktors. Šī grupa sagatavoja ziņojumu par Latvijas apmeklējumu. ANO eksperti, tāpat kā eksperti no Eiropas Padomes, Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas, Eiropas Savienības un citām organizācijām, pārliecinājās, ka Latvijas likumdošana un prakse cilvēktiesību jomā atbilst starptautiskajiem standartiem. Tomēr ANO GA 47. sesijā Krievijas Federācijas prezidents Boriss Jeļcins personīgi griezās pie ANO Ģenerālsekretāra ar lūgumu papildus iekļaut sesijas darba kārtībā jautājumu “Par masveida cilvēktiesību pārkāpumiem Latvijā un Igaunijā”.

Ilgstošu sarunu rezultātā Latvijai un Igaunijai izdevās mainīt darba kārtības punkta nosaukumu uz “Situācija cilvēktiesību jomā Igaunijā un Latvijā”, un novērst tā iekļaušanu darba kārtībā kā atsevišķu jautājumu. Sesijā tika pieņemta rezolūcija par šo jautājumu, kura asos formulējumus Latvijas un Igaunijas diplomātiem izdevās neitralizēt tiktāl, ka dokuments tika pieņemts vienprātīgi – tātad arī abas Baltijas valstis tam varēja pievienoties.

Krievija savu uzbrukumu ir atkārtojusi gandrīz katrā ANO forumā, kurā tiek apspriesti cilvēktiesību jautājumi: Cilvēktiesību komisijā, Ekonomiskajā un sociālajā padomē, Apakškomisijā par minoritāšu diskriminācijas novēršanas un aizsardzības jautājumiem. Šajā laikā kā oficiāli ANO dokumenti ir sagatavoti un izplatīti vairāki apjomīgi materiāli par cilvēktiesību jautājumiem Latvijā — tajā skaitā arī Nacionālā cilvēktiesību aizsardzības programma. Diplomāti regulāri runājuši sesijās un dažādās komitejās, izklāstot Latvijas pozīciju. Izplatīti daudzi preses paziņojumi.

ANO Cilvēktiesību komisijas 49. sesijā (1993. gada februāris–marts) izdevās panākt Krievijas delegācijas piekrišanu priekšsēdētāja paziņojumam, ka sākotnēji iecerētā rezolūcija komisijas pārskatā netiek iekļauta kā oficiāls dokuments. 1993. gada beigās un 1994. gada sākumā ANO Ženēvas misijas vadībā tika īstenots lobījs ietekmīgāko ANO dalībvalstu vidū, lai neitralizētu Krievijas mēģinājumu iesniegt Cilvēktiesību komisijas 50. sesijā rezolūcijas vai priekšsēdētāja paziņojuma projektu. Sesijas vidusposmā Krievijas delegācijas vadība neoficiāli darīja zināmu, ka tā atsakās no sava sākotnējā nodoma. 1996. g. 12. decembrī ANO Ģenerālās Asamblejas 51. sesija pieņēma lēmumu, kas izbeidza izskatīt cilvēktiesību situāciju Igaunijā un Latvijā.

Latvijas un Krievijas divpusējo attiecību problemātika atspoguļojās arī starptautiskajās organizācijās. Pēc 1998. gada 3. marta pensionāru piketa pie Rīgas Domes Krievija izvērsa liela mēroga informatīvu kampaņu, lai diskreditētu Latvijas demokrātiju un tās attieksmi pret nepilsoniem un viņu sociālo stāvokli. ANO

Cilvēktiesību komisijas ietvaros Krievija sagatavoja rezolūcijas projektu, kas nosodītu Latvijas varas iestāžu attieksmi pret krieviski runājošajiem valsts iedzīvotājiem. Tomēr pēc ES valstu un ASV iesaistīšanās tika panākts savdabīgs kompromiss — Krievija atsauc savu iesniegto rezolūciju “Par cilvēktiesību situāciju Latvijā”, bet Latvijai nācās izplatīt politisku apņemšanos veikt izmaiņas pilsonības politikā un veicināt sabiedrības integrācijas procesus.

Arī pēc Pilsonības likuma grozījumu pieņemšanas, kas atviegloja naturalizācijas procesu, Krievija turpināja ANO ietvaros kritizēt Latvijas politiku. Tiesa, izmaiņas pilsonības politikā izmainīja arī Krievijas kritikas objektus. 1998. gadā ANO Ģenerālajā Asamblejā Krievija kritizēja Saeimas pieņemtos likumus par izglītību un televīziju, kā arī Saeimas pieņemto deklarāciju par leģionāriem.

ANO ietvaros Krievija sagatavoja rezolūcijas projektu bēgļu jautājumā. Lai gan šī ir tradicionāla rezolūcija, ko atbalsta arī ES un kuras mērķis ir risināt bēgļu jautājumu NVS valstīs, Krievija sākotnēji sasaistīja bēgļu un pilsonības-bezvalstniecības jautājumus. Krievija, izmantojot bēgļu problēmu, vēlējas piesaistīt starptautisko organizāciju uzmanību arī pilsonības jautājumam reģiona valstīs. Tomēr rezultātā Krievija pilnībā ievēroja ES ieteikumus par šo jautājumu nesaistīšanu, jo tā ir ieinteresēta gūt politisku un finansiālu atbalstu no ES. Latvijas un Krievijas attiecības ANO ietvaros ir atkarīgas no vairākiem faktoriem. Pirmkārt, ir jāņem vērā Krievijas pastāvīgā interese par tautiešiem Latvijā. Krievijas iekšpolitikā ievērojama nozīme tiek piešķirta tam, kā Krievija izturas pret saviem tautiešiem Baltijā. Tāpēc bieži Krievijas ārpolitika tiek veidota, vadoties no “iekšpolitiskā pieprasījuma”. Otrkārt, Latvijas attiecības ar Eiropas Savienību ir svarīgs līdzsvarojošs faktors, kas var mazināt Krievijas uzbrukumus. Kā liecina Latvijas un Krievijas attiecību attīstība ANO kopš 1992. gada, visefektīvākā pretargumentācija Krievijas politiskajiem pārmētiem ir tieši ietekmīgāko partneru atbalsts. Latvijas situācijā šie partneri ir ES valstis un ASV.

Latvija ANO institūcijās

Kad Latvija iestājās ANO, tajā bija 155 dalībvalstis. 1999. gadā to skaits ir palielinājies līdz 188. Lai atvieglotu viedokļu un interešu saskaņošanu, dalībvalstis ir apvienojušās piecās reģionālās valstu grupās. Darbojas Āfrikas, Āzijas, Austrumeiropas un Centrāleiropas, Rietumeiropas un citu, kā arī Latīņamerikas un Karību valstu grupas.

Sākot savu darbu ANO, Latvija izvirzīja mērķi pievienoties Rietumeiropas un citu valstu reģionālajai grupai, tomēr ilgstošu konsultāciju rezultātā neizdevās grupas dalībvalstis pārliecināt par Latvijas interešu pamatotību. Turklāt Rietumeiropas valstis bija ieinteresētas nostiprināt Austrumeiropas un Centrāleiropas valstu grupu, lai iegū-

tu uzticamu partneri pret Trešo pasaules valstu vairākumu. 1993. gada martā Latvija pievienojās Austrumeiropas un Centrāleiropas valstu grupai.

1996. gada rudenī Latviju ievēlēja Ekonomiskajā un sociālajā padomē uz termiņu no 1997. līdz 1999. gadam. Šajā padomē ir pārstāvētas 54 valstis, un līdzdalība dod iespējas Latvijai iesaistīties pasaules svarīgāko ekonomisko un sociālo attīstības jautājumu apspriešanā, kā arī gūt konkrētāku atbalstu savu problēmu risināšanā.

Latvijas eksperts Uldis Bluķis ir ievēlēts un līdz 2000. gadam darbojas ANO Kontribūciju komitejā. Latvijas pastāvīgais pārstāvis ANO Ņujorkā Aivars Baumanis bija ievēlēts par ANO Ģenerālās Asamblejas 51. sesijas vicepriekšsēdētāju. Latvija ir bijusi ievēlēta arī ANO Konferenču komitejā. No 1999. gada līdz 2001. gadam Latvija darbojas kā ANO Cilvēktiesību komisijas dalībvalsts.

Latvija aktīvi piedalās ANO rīkotajās konferencēs:

- 1992. gadā Latvijas delegācija pirmo reizi tika pārstāvēta pasaules valstu vadītāju konferencē par vides aizsardzības jautājumiem, kas notika Riodežaneiro. Latvija pievienojās konvencijai par klimata izmaiņām un konvencijai par bioloģisko daudzveidību. Latvijas diplomāti turpina piedalīties ANO pasākumos, kas turpina izvērst Rio konferencē aizsāktu problēmu apspriešanu.
- 1993. gada jūnijā Latvijas delegācija strādāja Vinē, Pasaules Cilvēktiesību konferencē. Toreizējais ārlietu ministrs Georgs Andrejevs tika ievēlēts par šīs konferences vicepriekšsēdētāju.
- Konferencē par iedzīvotājiem un attīstību, kas notika Kairā, Latvijas delegācija aizstāvēja tiesības regulēt dzimstību kā vienu no demogrāfiskās plānošanas līdzekļiem. Šis princips izraisīja asas diskusijas, jo musulmaņu zemes, dažas Latīņamerikas valstis un Vatikāns vērsās pret cilvēka tiesībām iejaukties dzimstības jautājumos.
- 1995. gadā Kopenhāgenā notika pasaules valstu vadītāju konference par globālām sociālās attīstības problēmām. Sociālās attīstības jautājumi, to saistība ar ekonomiku un cilvēktiesībām, izpelnās arvien lielāku ievēribu starptautiskajās organizācijās.
- Latvijas sieviešu delegācija piedalījās pasaules sieviešu konferencē Pekinā. Latvija aizstāvēja sievietes tiesības pašai plānot ģimenes pieaugumu, kā arī ģimenes formulējumu, to attiecinot uz vientuļajām mātēm un homoseksuālajiem pāriem. Noslēguma dokumentā to neizdevās iekļaut dalībvalstu nesamierināmās pozīcijas dēļ.

Latvija un Pasaules Tirdzniecības organizācija

Latvijas Ārpolitikas koncepcija ir paredzējusi valsts iestāšanos Pasaules Tirdzniecības organizācijā, kas darbojas ANO ietvaros. Latvija kā pirmā no Baltijas

valstīm kļuva par Pasaules Tirdzniecības organizācijas dalībvalsti 1998. gada oktobrī. Iestāšanās šajā globālajā organizācijā tiek saistīta ar vēlmi nostiprināt brīvo tirgu, piesaistīt ārvalstu investīcijas, veicināt eksportu, radīt vislabvēlīgākos apstākļus valsts ekonomiskajai attīstībai.

Latvijas iestāšanās Pasaules Tirdzniecības organizācijā ir svarīgs ārpolitisks panākums, kam ir tieša ietekme uz valsts ekonomisko politiku un attīstības perspektīvām. Darbība šajā ANO ekonomisko un tirdzniecības jautājumu organizācijā ir saistīta ar noteiktu kritēriju izpildi. Lai iestātos Pasaules Tirdzniecības organizācijā, jebkurai valstij ir jāveic noteiktas procedūras. Organizācijas dalībvalstīm ir jāsigatavo memorands par valsts ārējās tirdzniecības režīmu, jāpiedalās divpusējās sarunās ar visām ieinteresētajām Pasaules Tirdzniecības organizācijas dalībvalstīm par tirgus pieejamību un jāuzņemas saistības lauksaimniecības atbalsta politikā. Ar to ir izskaidrojams fakts, ka ANO apvieno 188 valstis, bet Pasaules Tirdzniecības organizācija — 128 dalībvalstis.

Pasaules Tirdzniecības organizācija aptver plašu darbības lauku. Šīs organizācijas ietvaros tiek regulēta gan tirdzniecība ar precēm, gan tirdzniecība ar pakalpojumiem, un, iestājoties tajā, Latvijas uzņēmējiem rodas daudz plašāka tirgus pieejamība 128 Pasaules Tirdzniecības organizācijas dalībvalstu tirgos. Globālos ekonomiskos procesos Latvijai kā mazai valstij ar minimālu ietekmi uz pasaules ekonomiskajiem un politiskajiem procesiem ir izdevīgi būt lielas ekonomiskas organizācijas dalībvalstij. Tādējādi Latvija savu iespēju robežās iegūst lielāku ietekmi dažādu domstarpību un strīdu risināšanā, kas var rasties tirdzniecībā un ar to saistītajos jautājumos.

Pasaules Tirdzniecības organizācija ir alternatīva sekmīgu tirdzniecības attiecību veidošanai starp valstīm ar dažādu ekonomisko attīstību, kā arī ar valstīm, kuras nebūtu labvēlīgi noskaņotas pret Latviju. Līdzdalība šajā organizācijā ir viena no nozīmīgākajām garantijām ārvalstu kapitālieguldījumu veicināšanai.

Pasaules Tirdzniecības organizācija nosaka noteikumus, kuri tās dalībvalstīm ir jāpieņem un jāievēro. Šo noteikumu pamatā ir nediskriminācija un nacionālā režīma princips. Tas nozīmē, ka Latviju kā Pasaules Tirdzniecības organizācijas dalībvalsti nedrīkst diskriminēt nevienu no pašreiz esošajām organizācijas dalībvalstīm. Tajā pašā laikā Latvija nedrīkst diskriminēt nevienu no Pasaules Tirdzniecības organizācijas dalībvalstīm. Preces, kuras Latvija eksportē uz kādu no organizācijas dalībvalstīm, netiek vērtētas stingrāk kā attiecīgās valsts pašmāju ražojumi.

Latvijas iestāšanās daudzpusējā tirdzniecības sistēmā nozīmē ekonomisko attiecību ar bijušās Padomju Savienības valstīm, ieskaitot Krievijas Federāciju, nostabilizēšanu, jo arī šīs valstis ir iestāšanās procesā un, iestājoties šajā organizācijā, tirdzniecība būs jāveido pēc vienotiem Pasaules Tirdzniecības organizācijas noteikumiem. Latvijai tas

ir sevišķi svarīgi, ņemot vērā problēmas, kas rodas Latvijas ekonomiskajās attiecībās ar bijušās PSRS valstīm un it īpaši Krieviju.

Pasaules Tirdzniecības organizācija atspoguļo pasaules valstu valdību centienus radīt investoriem, darba devējiem, darbaņēmējiem, kā arī patērētājiem tādu biznesa vidi, kas veicinātu tirdzniecību, investīcijas, jaunu darba vietu radīšanu, zemas cenas precēm un pakalpojumiem un pēc iespējas plašākas iespējas globālajā tirgū. Tāda vide ir prognozējama un stabila, it īpaši tādēļ, ka uzņēmējiem ir nepieciešamas investīcijas un ir jāpiedalās konkurences cīņā. Drošas un prognozējamas tirgus pieejamības eksistenci lielā mērā nosaka tarifu jeb muitas nodokļa piemērošana. Pasaules Tirdzniecības organizācijas pamatidejas globālo ekonomikas procesu stabilizācijas jomā atbilst kopējai ANO filozofijai miera un sadarbības veicināšanai starp pasaules valstīm.

Latvijas divpusējās attiecības ANO

Lai gan ANO ir daudzpusēja organizācija, tā bieži tiek izmantota arī divpusējo starpvalstu attiecību kārtošanai. Latvijai ANO ar 187 dalībvalstīm ir īpaša nozīme, lai izveidotu un uzturētu diplomātiskās attiecības ar citu reģionu valstīm, kur nav Latvijas diplomātiskās pārstāvniecības.

Nozīmīga diplomātiskā darba joma ir augsta līmeņa valsts vadītāju vizītes ANO. ANO Ģenerālo Asambleju ir uzrunājuši Augstākās Padomes priekšsēdētājs Anatolijs Gorbunovs, Ministru prezidents Ivars Godmanis, Valsts prezidenti Guntis Ulmanis un Vaira Vīķe-Freiberga, Ministru prezidenti Valdis Birkavs, Māris Gailis, Andris Šķēle, Guntars Krasts. Latvijas valstsvīri savas uzturēšanās laikā ANO tiekas ar citu valstu vadītājiem. Šajās sarunās tiek pārrunātas valstu savstarpējās attiecības, aktuālas starptautiskās politiskās problēmas. Tā ir daudzpusējās diplomātijas priekšrocība – isā laikā un vienā vietā īstenot intensīvus diplomātiskos un politiskos sakarus. Turklāt Ņujorkā un Ženēvā darba vizītēs regulāri ierodas citi ministri un parlamenta deputāti, lai piedalītos konferencēs vai citu ANO institūciju gadskārtējās sesijās.

Divpusējo attiecību veidošanā ANO ietvaros svarīgi ir atbalstīt citu valstu iniciatīvas. Latvijas prioritātes ir bijušas saistītas ar ES un ASV interesēm. Izskatot jautājumus par sociālo attīstību, kriminalitātes novēršanu, narkotiku ierobežošanu, sieviešu statusa jautājumiem, bēgļu problemātiku, bērnu jautājumiem, pasaules pamatiedzīvotāju tiesībām, rasisma novēršanu, tautu pašnoteikšanās tiesībām, cilvēktiesību jautājumiem, valstu situācijām cilvēktiesību jomā un tiesībām uz attīstību, Latvija kā ES asociētā valsts ir pievienojusies dažādām ES valstu pozīcijām. Tas ir svarīgi vairāku iemeslu dēļ. ANO šajā ziņā ir vienīgais forums, kur asociētās valstis var piedalīties ES kopējo pozīciju izstrādāšanā. Turklāt Latvijas

ārpolitika daudzos jautājumos tiek saskaņota ar ES un tās asociētajām valstīm. Nemot vērā ES resursus, šāda lēmumu pieņemšana Latvijai dod iespēju iegūt plašāku un pilnīgāku informāciju, kā arī lietderīgāk izmantot savus ierobežotos resursus, paužot ārpolitiskās intereses. Kopēja sadarbība ar ES ANO ietvaros ir svarīgākais atbalsts Latvijai pret dažādiem Krievijas centieniem diskreditēt Latvijas politiku.

Latvijas drošības interešu jomā stratēģiski nozīmīgs ir ASV atbalsts. Tādēļ pozitīvi vērtējams fakts, ka ASV Valsts departamenta ikgadējos pētījumos par saskaņotu balsošanu ANO Latvijai tiek regulāri minēta kā viena no pirmajām valstīm.

Darbība ANO Latvijai ir arī iespēja apliecināt savus centienus iestāties NATO. Tā, piemēram, 1998. gadā drošības jomā Latvija kopā ar Austrumeiropas valstīm veica aktīvu lobiju, lai nepieļautu Baltkrievijas iniciētās rezolūcijas pieņemšanu reģionālās atbrūošanās jomā, kas bija vērsta pret Austrumeiropas valstu interesēm NATO paplašināšanās kontekstā.

ANO sistēma Latvijā

Aplūkojot ANO darbības iespējas, ievērojamu uzmanību būtu jāpievērš organizācijas praktiskajiem mehānismiem un programmām. Šajā ziņā interesants piemērs ir ANO sistēmas darbība Latvijā. Analizējot ANO sistēmas darbību un tās principus vienā valstī, iespējams, precīzāk var noteikt ANO kā starptautiskas organizācijas nozīmi un jēgu plašākā mērogā.

Latvijas ārpolitiskās attiecības ar ANO ir aplūkojamas divos aspektos. Iepriekšējās nodalās uzmanība vairāk tika pievērsta Latvijas politikai un interesēm ANO ietvaros. Tomēr ANO sistēmas priekšrocība ir tā, ka tā ar vietējo valdību atbalstu nodrošina savu darbību un dažādas palīdzības programmas citās valstīs.

1999. gada 16. jūlijā Rīgā tika atklāts ANO Nams, kas apvieno visas tās institūcijas, kuras ANO sistēmas ietvaros darbojas Latvijā. ANO Namā darbojas ANO Attīstības programma (UNDP), ANO Starptautiskā Narkotiku kontroles programma (UNDCP), Pasaules Veselības organizācija (PVO), ANO komisariāts bēgļu jautājumos (UNHCR) un Starptautiskā migrācijas organizācija (IOM).

Ar institucionālo sistēmu, kas iesaista aptuveni 140 valstis un dažādus reģionus pasaulē, ANO Attīstības programma (UNDP) sniedz palīdzību dažādām valstīm nabadzības apkarošanai, apkārtējās vides uzturēšanai, jaunu darba vietu radīšanai un dzimumu vienlīdzības nodrošināšanai. UNDP darbība balstās gan uz valdības atbalstu, gan arī uz vietējo ekspertu un nevalstisko organizāciju palīdzību. UNDP izmanto

arī ANO sistēmas specializēto aģentūru pakalpojumus. UNDP budžets veidojas no diviem finansējuma avotiem – pamatresursiem un ziedojumiem konkrētiem mērķiem. Iemaksas UNDP ir brīvprātīgas, tomēr tās tiek saņemtas gandrīz no visām pasaules valstīm.

Pēc tam, kad Latvija kļuva par pilntiesīgu ANO dalībvalsti, 1992. gada beigās ANO Attīstības programma Rīgā izveidoja Latvijas biroju. Līdzīgi kā UNDP birojiem citur pasaulē, UNDP biroja Latvijā darbības pamatuzdevums ir palīdzēt Latvijai attīstīt savu spēju panākt līdzsvarotu un ilgtspējīgu tautas attīstību, par galveno prioritāti uzskatot atbalstu Latvijas pārejai uz demokrātisku, pilsonisku un tiesisku sabiedrību. Kopš savas darbības uzsākšanas UNDP Latvijas birojs uzsvēra arī nepieciešamību pievērsties valsts pārvaldes reformām, kā arī pārejas procesa sociālajām sekām uz sabiedrību un sabiedrības integrācijas veicināšanai.

UNDP birojs Latvijā darbojas ar integrētu programmatisko pieeju – palielinot Latvijas iespējas, palīdzot valdībai izstrādāt un realizēt visaptverošas valsts programmas augsti prioritārās un nozīmīgās jomās. Šāda pieeja pastiprina Latvijas valdības vadošo lomu, kā arī dod iespēju visefektīvāk izmantot gan starptautiskos, gan vietējos palīdzības avotus. Līdz šim UNDP Latvijas birojs ir palīdzējis izstrādāt Latvijas nacionālo cilvēktiesību aizstāvēšanas un veicināšanas programmu, Latviešu valodas apguves valsts programmu un izplānot stratēģiju, kā īstenot Sociālās labklājības reformu programmu. UNDP aktīvi atbalstījis Latvijas sabiedrības integrācijas koncepcijas un programmas izstrādāšanu.

UNDP Latvijas biroja projektu tāmes kopsomma no 1997. gada līdz 2000. gadam ir 9,4 miljoni ASV dolāru. Šie līdzekļi tiek izmantoti daudzu projektu ietvaros, kuru galvenās tēmas ir:

- demokratizācijas atbalstīšana, taisnīgas pārvaldes sistēmas izveidošana un sabiedrības integrācijas veicināšana;
- dzīves līmeņa uzlabošana.

UNDP ir palīdzējusi valdībai izstrādāt un īstenot visaptverošas valsts programmas augsti prioritārās un nereti delikātās jomās. Šāda pieeja dod iespēju Latvijai efektīvāk izmantot gan starptautiskos, gan vietējos palīdzības avotus. Līdz šim UNDP Latvijas birojs ir palīdzējis izstrādāt Latvijas nacionālo cilvēktiesību aizstāvēšanas un veicināšanas programmu, Latviešu valodas apguves valsts programmu un pamatīgi izplānot stratēģiju, kā īstenot sociālās labklājības reformu programmu, kas, pēc ekspertu atzinumiem, ir viena no vispusīgākajām visā Centrāleiropā un Austrumeiropā.

UNDP Latvijas birojs atbalsta tādus projektus kā, piemēram, nabadzības apkarošanas stratēģijas izstrāde, sabiedrības integrācijas veicināšana, atbalsts Latvijas

nevalstisko organizāciju attīstībai, tiesnešu un tiesu darbinieku apmācība, sociālās politikas pārraudzība un novērtēšana.

Kopš savas darbības uzsākšanas UNDP Latvijas birojs katru gadu gatavo informatīvu izdevumu "Latvija. Pārskats par tautas attīstību". Šī izdevuma veidošanā tiek iesaistīti eksperti, valsts pārvaldes speciālisti, akadēmisko aprindu pārstāvji, kā arī masu saziņas līdzekļu žurnālisti. "Latvija. Pārskats par tautas attīstību" izdevumu veido aktuālās informācijas analītisks apkopojums par ekonomisko un sociālo vidi Latvijā, valsts un privātsektora attiecībām, demokratizācijas procesu un nevalstisko organizāciju iesaisti. Svarīgi, ka izdevumi "Latvija. Pārskats par tautas attīstību" tiek veidoti regulāri, un tas rada svarīgus priekšnosacījumus, lai salīdzinātu attīstības tempus. Turklāt svarīgi ir arī tas, ka šie pārskati nav tikai informācijas un statistikas apkopojums. Balstoties uz aplūkojamo informāciju, minētie izdevumi piedāvā secinājumus un uz tiem balstītas konkrētas rīcības programmas un ieteikumus valdībai, nevalstiskajām organizācijām un citām mērķauditorijām. ANO gatavotie izdevumi par tautas attīstību aktualizē cilvēces kopīgās problēmas un piedāvā valstīm iespēju aplūkot starptautisko sabiedrību globālā kontekstā.

UNDP ne vien izstrādā un realizē speciālus palīdzības projektus, bet lielā mērā arī koordinē citas ANO aktivitātes Latvijā. UNDP pastāvīgais pārstāvis vienlaicīgi pilda arī ANO Pastāvīgā koordinatora funkcijas. Tā, piemēram, UNDP veicina sekošanu galvenajām ANO globālajām konferencēm, palīdz citām ANO aģentūrām organizēt apmācības un koordinē vairāku aģentūru kopīgo darbību dažādos virzienos.

ANO aģentūras cenšas koordinēt savu informatīvo darbību Latvijā. Koordinācijai ir liela nozīme informācijas apmaiņas procesā, kā arī pārraugot savas aktivitātes un to rezultātus Latvijā. Informācijas aprites efektīvai veicināšanai Rīgā ir izveidots ANO Informācijas centrs, kur sabiedrībai ir pieejami uzziņas līdzekļi par organizācijas darbību, mērķiem un konkrētiem projektiem, kas pašlaik Latvijā tiek īstenoti.

1990. gadā Apvienoto Nāciju Organizācijas Ģenerālā Asambleja, apzinoties pasākumus, kas organizācijai uzticēti, lai veicinātu saskaņotu starptautisku darbību pret nelegālu narkotiku ražošanu, izplatīšanu un patēriņu, izveidoja **Apvienoto Nāciju Starptautisko Narkotiku kontroles programmu (UNDCP)**.

Ģenerālā Asambleja piešķir UNDCP sevišķu atbildību koordinēt visas ANO narkotiku kontroles aktivitātes, veicinot attiecīgo starptautisko konvenciju izpildīšanu un nodrošinot efektīvu vadību starptautiskajā narkotiku kontrolē.

UNDCP ir pilnvarota:

- kļūt par narkomānijas problēmu informācijas un ekspertīzes vispasaules centru;
- prognozēt ar narkotikām saistīto problēmu attīstību un ieteikt rekomendācijas pretpasākumiem;
- nodrošināt valdībām tehnisko palīdzību dažādās narkotiku kontroles jomās.

1994. gadā tika izveidots UNDCP Baltijas valstu reģionālais birojs. Baltijas valstīs UNDCP izvirzīja šādus mērķus:

- Nacionālās narkotiku kontroles likumdošanas un institūciju izveide. Šajā jomā tiek realizēti divi projekti, kuru ietvaros tiek piedāvāti konsultantu pakalpojumi, likumu un valsts struktūru modeļi, mācību kursi un semināri. Projektu aktivitātes ir vērstas uz to, lai izstrādātu un pieņemtu ANO konvencijām atbilstošus likumus, izveidotu narkotiku kontroles koordinācijas mehānismus politiskā un operatīvā līmenī, kā arī noteiktu valsts prioritātes narkotiku kontroles jomā.
- Koordinēt starptautisko palīdzību narkotiku kontrolē un radīt sabalansētas un esošai situācijai atbilstošas programmas. Šī mērķa ietvaros tiek apkopota un ieinteresētajiem donoriem izplatīta informācija par narkotiku kontroles situāciju un nepieciešamo palīdzību.
- Narkotiku izplatīšanas ierobežošana, nostiprinot tiesībsargājošo institūciju iespējas. Esošā projekta ietvaros tiek sniegta palīdzība Latvijas Nacionālās narkotiku kontroles koncepcijas izstrādāšanā un izpildīšanā, kā arī attiecīgo Baltijas reģiona institūciju sadarbības veicināšanā. UNDCP piedāvā apmācību, aparāturu un cita veida palīdzību Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Narkotiku apkarošanas birojam, dienesta suņu audzētavai, muitai, robežapsardzības spēkiem un narkotiku ekspertīžu laboratorijām.
- Uzlabot narkotiku legālās aprites kontroles iespējas, lai nepieļautu legālo narkotisko un psihotropo vielu pretlikumīgu izmantošanu.

Ir izveidota Latvijas Narkotiku kontroles komiteja, kurai tiek nodrošināts UNDCP ekspertu atbalsts un tehniskā palīdzība.

- Nacionālās narkomānijas profilakses programmas izveide.

Ar UNDCP atbalstu ir izveidots Narkomānijas rehabilitācijas centrs Rindzelē, Tukuma rajonā.

Pasaules Veselības organizācija (PVO) ir specializēta aģentūra ANO sastāvā, kas dibināta 1948. gadā. Tai ir vadoša un koordinējoša loma veselības jomā starptautiskajā arēnā.

PVO darbības pamatmērķis ir pēc iespējas augstāka veselības līmeņa sasniegšana visiem pasaules iedzīvotājiem, pamatojoties uz PVO izstrādāto veselības definīciju, ka "veselība ir fiziska, garīga un sociāla labklājība, nevis slimības vai invaliditātes trūkums".

Kopš 1991. gada 4. decembra Latvija ir PVO dalībvalsts. 1991. gadā PVO Eiropas reģionālās komitejas 41. sesijā tika pieņemta Eiropas Veselības programma. Šīs programmas pamatmērķis ir palīdzēt dalībvalstīm pārejas periodā uzlabot iedzīvotāju veselību un mazināt atšķirības veselības ziņā starp Austrumeiropas un Rietumeiropas iedzīvotājiem. Lai nodrošinātu šīs programmas efektīvu īstenošanu, dalībvalstīs tika atvērta organizācijas pārstāvniecības.

PVO pārstāvniecība Latvijā darbojas kopš 1992. gada. Latvijai ir savas prioritātes veselības aprūpes jomā, uz kurām balstoties, tiek veidota PVO un Latvijas sadarbība. Latvijas prioritātes ir šādas:

1. Veselības politikas attīstība Latvijā.
2. Veselības aprūpes reforma: primārā veselības aprūpe, māsziņības, finansēšana, veselības apdrošināšanas attīstība.
3. Veselības veicināšana. Veselīgo skolu, Veselīgo pilsētu un Veselības veicināšanas Latvijā projektu tālāka attīstība.
4. Veselības aprūpes kvalitāte: likumdošanas attīstība par medicīnas iestāžu un tehnoloģiju akreditēšanu, nacionālās zāļu politikas īstenošana, zāļu kvalitātes kontroles īstenošana.
5. Vides veselība: Nacionālā vides veselības darbības plāna attīstība, Nacionālā plāna par arodveselību un drošību attīstība. Veselības aprūpes informācijas sistēmas attīstība: informācijas pieejamība, plānošana, monitorings, nacionālo veselības indikatoru attīstība, saistība ar starptautiskajām programmām.

Ar PVO un Dānijas atbalstu no 1995. līdz 1997. gadam tika izstrādāts Latvijas vides veselības rīcības plāns. Šī plāna galvenais uzdevums ir uzlabot Latvijas iedzīvotāju veselību.

ANO sistēmas Latvijā ietvaros darbojas **ANO komisariāts bēglu jautājumos (UNHCR)**. Kopš 1998. gada oktobra UNHCR ir atvēris savu reģionālo biroju Baltijas valstīs. UNHCR galvenie mērķi Latvijā ir turpināt palīdzības programmas, kas vērstas uz valsts iestāžu un attiecīgo nevalstisko organizāciju spēju palielināšanu efektīvi risināt ar bēglu jautājumiem saistītas problēmas. Viens no organizācijas mērķiem ir izveidot Latvijā tādu sistēmu, kas efektīvi var noteikt nelegāli iecelojušo cilvēku statusu. Tādēļ UNHCR organizē īpašas apmācības programmas, kas palīdzētu nākotnē veiksmīgi īstenot likumdošanā paredzētās normas. UNHCR mērķis ir iesaistīt arī nevalstiskās organizācijas, kuras var palīdzēt patvēruma meklētājiem. UNHCR aktivitātes saistās arī ar sabiedrības informēšanu par bēglu jautājumiem, jo tie ir salīdzinoši jauni Latvijas politiskajā dienas kārtībā.

Starptautiskā Migrācijas organizācija (IOM) Latvijā savu darbību uzsāka 1994. gadā. Šīs programmas ietvaros Latvijā tika organizētas īpašas apmācības programmas valsts robežsargiem un imigrācijas jomā strādājošajiem ierēdņiem. Šīs programmas mērķis bija uzlabot Latvijas migrācijas dienestu darbību, tiecoties sasniegt Eiropas Savienības standartus šajā jomā. IOM ir nodrošinājusi palīdzību vairāk nekā 1000 brīvprātīgajiem imigrantiem, lai viņi varētu aizbraukt no Latvijas. Turklāt IOM ir iesaistījusies sociālos projektos, lai risinātu nelegālo imigrantu uzturēšanās vietu nodrošinājumu Olainē.

IOM sadarbībā ar Krieviju un ASV 1999. gadā ir uzsākusi humanitāru projektu, lai palīdzētu krievu izcelsmes nepilsoņiem brīvprātīgi atgriezties Krievijā. Šī projekta iet-

varos organizācija palīdz aptuveni 400 krievu izcelsmes nepilsoņiem atgriezties savā etniskajā dzimtenē.

ANO sistēma Latvijā ir netieši saistīta arī ar Pasaules Banku un Starptautisko valūtas fondu. Lai gan formāli šis finansu organizācijas neietilpst ANO struktūrās, starp šīm organizācijām ir cieša sadarbība.

Latvijā sava pārstāvniecība ir **Pasaules Bankai**. Pasaules Banka savu pārstāvniecību Latvijā izveidoja 1992. gadā, un tās galvenais uzdevums ir palīdzēt Latvijas valdībai sagatavot un īstenot specifiskas ekonomiskās programmas valsts makroekonomisko reformu jomā. Pašlaik Latvijā tiek īstenoti 14 liela mēroga projekti ekonomikas jomā, kuros iesaistījusies Pasaules Banka. Paredzams, ka nākotnē Pasaules Banka vēl vairāk varētu attīstīt savu darbību Latvijā tieši dažādos projektos, kas veicinātu valsts ekonomisko attīstību.

Latvija kļuva par **Starptautiskā valūtas fonda** dalībvalsti 1992. gadā. Kopš 1992. gada Starptautiskais valūtas fonds nodrošina finansiālo un tehnisko palīdzību Latvijai, veicot makroekonomiskās reformas. Starptautiskais valūtas fonds gatavo ikgadējos pārskatus par Latvijas ekonomisko un monetāro politiku. Šis globālās finansu organizācijas klātbūtne Latvijai ir nodrošinājusi starptautisko ekonomisko palīdzību.

ANO darbība izpaužas daudzveidīgi. Atsevišķas ANO struktūras darbojas visai autonomi, balstoties uz nacionālajiem principiem. Šādos gadījumos šīs struktūras ievēro ANO principus, un tās sniedz atskaites ANO par savu darbību. Valstu ietvaros šīs organizācijas nepārstāv ANO.

Apvienoto Nāciju Bērnu Fonds (UNICEF) Latvijā ir vienīgā organizācija Apvienoto Nāciju sistēmā, kas darbojas bērnu labklājībai. Sākotnēji tā tika izveidota 1946. gadā, lai palīdzētu Otrā pasaules kara upuriem – trūcīgiem bērniem un jauniešiem, bet 1953. gadā Apvienoto Nāciju Ģenerālā Asambleja paplašināja šīs organizācijas mandātu.

1965. gadā UNICEF saņēma Nobela Miera prēmiju par savu darbu trūcīgo bērnu labā, un, kad 1979. gads tika pasludināts par Starptautisko bērna gadu Apvienoto Nāciju sistēmā, UNICEF tika nozīmēts par vadošo organizāciju, kas atbild par pasākumu koordinēšanu.

UNICEF gādībā ir miljoniem bērnu, kuru tiesības uz piemērotu pārtiku, medicīnisko un sociālo aprūpi un izglītību paliek nepiepildītas. UNICEF palīdz valdībām pēc to pieprasījuma veidot daudzpusīgas, tālejošas programmas, kas domātas bērniem, un tā darbība tiek saskaņota ar saņēmējvalstīm. UNICEF atbalsts tiek sniegts pakalpojumu plānošanā, šo pakalpojumu fondiem un iekārtām, kā arī speciāla personāla apmācīšanai.

Vēl viens virziens UNICEF darbībā ir apsveikumu kartiņu, rakstāmlietu un kalendāru realizācija, kurā iegūtie līdzekļi tiek izlietoti to programmu finansēšanai, kas saistītas ar mātes un bērna veselības aprūpi, tīrā ūdens krājumiem, uzlabotu pārtiku, izglītības un sociālajiem pakalpojumiem. UNICEF, izmantojot masu saziņas līdzekļus un sabiedriskās attiecības, piesaista pasaules sabiedrības uzmanību bērnu tiesību stāvoklim dažādās krīzes vietās (pēc dabas katastrofām, kara darbības vietās un ekonomiski nabadzīgos pasaules reģionos).

Latvijas un UNICEF tieša sadarbība sākās 1992. gadā, kad tika nodibināta Apvienoto Nāciju Bērnu Fonda Latvijas Nacionālā Komiteja. Latvijas, tāpat kā pārējo 38 valstu Nacionālo Komiteju pamatuzdevums – īstenot Latvijā ANO 1989. gada 20. novembra Konvenciju par bērna tiesībām, aktīvi iesaistoties Bērnu tiesību aizsardzības Nacionālās programmas izstrādāšanā un īstenošanā, kā arī sniegt vispusēju informāciju par bērnu tiesību pārkāpumiem un to izraisītajām sekām Latvijā un citās valstīs, pievēršot šīm problēmām plašu sabiedrības un varas iestāžu uzmanību.

Viens no UNICEF Latvijas Nacionālās Komitejas darbības virzieniem ir programmu īstenošana un koordinēšana. No UNICEF aktivitātēm Latvijā var minēt pētījumu veikšanu un grāmatas izdošanu *“Bērni un ģimenes Latvijā”*, kas dod iespēju pasaulei iepazīties ar reālo situāciju Latvijā. Kā svarīgākās no UNICEF Latvijas Nacionālās Komitejas koordinētajām programmām jāmin “Bērnu krūts barošana”, projekts “Ielas bērni Latvijā”, aktīvu piedalīšanos ANO AIDS programmas realizācijā, *Sāls jodizācijas programmu*, kuras uzdevums ir pievērst valdības uzmanību šai problēmai. UNICEF strādā pie ANO 1989. gada 20. novembra Bērnu tiesību konvencijas popularizēšanas bērnu, skolotāju un vecāku vidū Latvijā.

Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas (UNESCO) aizsākumi meklējami 1945. gada 16. novembrī, kad 37 valstis Londonā parakstīja šīs organizācijas Satversmi, bet 1946. gada 4. novembrī 20 valstis (Lielbritānija, Jaunzēlande, Saūda Arābija, Dienvidāfrikas Savienība, Turcija, Austrālija, Indija, Meksika, Francija, Dominikānas Republika, Ēģipte, Norvēģija, Kanāda, Ķīna, ASV, Čehoslovākija, Brazīlija, Libāna un Grieķija) to ratificēja. Šis pēdējais datums tiek uzskatīts par organizācijas dzimšanas dienu.

Ideja par UNESCO dibināšanu radās pēc Otrā pasaules karā iesaistīto sabiedroto valstu izglītības konferences, kuras darbā piedalījās 18 valdību pārstāvji un kas darbojās Londonā no 1942. gada līdz 1945. gadam.

Pēc minētās konferences ieteikuma no 1945. gada 1. līdz 16. novembrim Londonā sanāca Apvienoto Nāciju konference izglītības un kultūras organizācijas nodibināšanai. Tajā piedalījās 44 valstu pārstāvji, vairākums no kuriem parakstīja Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas Satversmi. Tika izveidota arī

Generālās konferences sagatavošanas komisija. Pirmā Ģenerālā konference notika 1946. gada decembrī Parīzē, kurā ar balstiesībām piedalījās 30 valstu pārstāvji.

Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācija ANO sistēmā darbojas kā specializēta aģentūra, kurai tāpat kā citām līdzīgām organizācijām ir noslēgta vienošanās ar ANO (1946. gada decembrī), kas regulē visas attiecības starp abām organizācijām.

Tādā veidā Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācija ir patstāvīga, autonoma starpvaldību organizācija ar savu budžetu un sekretariātu, likumdošanas un izpildorgāniem. Tā uztur saites un koordinē savu darbību ar ANO caur Ekonomisko un sociālo lietu padomi, kurai arī ik gadu ziņo par savu darbību.

Tā kā UNESCO ir starpvaldību organizācija, tās kompetencē atrodas arī tādas sfēras, kuras valdības var atbalstīt un stimulēt vai kādā citā veidā ietekmēt, bet nevar radīt un pārvaldīt – valstu intelektuālā bagātība – rakstnieki, izglītības darbinieki, filozofi, mākslinieki un viņu radītais intelektuālais mantojums. Šīs organizācijas divējādās saknes (politiskā un intelektuālā) piešķir tai specifisku vietu ANO sistēmā. Tieši tādēļ Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas ietvaros ir radusies īpaša organizatoriska forma – dalībvalstu nacionālās komisijas.

Latvijā 1992. gada 12. maijā ar LR Augstākās Padomes lēmumu tika nodibināta Latvijas Republikas Nacionālā komisija (LNK) un pieņemta tās Satversme, bet Latvijas Republikas 5. Saeima 1994. gada 10. decembrī pieņēma likumu “Par Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas Latvijas Nacionālās komisijas Satversmes apstiprināšanu”.

LNK veido ne vairāk par 17 locekļiem, kurus pilnvaro darboties Valsts prezidents, Izglītības un Zinātnes ministrija, Kultūras ministrija, Ārlietu ministrija, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija, Tieslietu ministrija, Labklājības ministrija, Nacionālā kultūras biedrību asociācija, Radošo Savienību padome, Zinātnes padome, Latvijas un Kultūras fonds, Nacionālā bibliotēka un Latvijas Universitāte. LNK darbojas uz brīvprātīgiem pamatiem, bet tās pastāvīgi funkcionējošā institūcija ir LNK Sekretariāts, kas ir valsts budžeta iestāde.

No Statūtiem izriet, ka LNK nav politisku funkciju, tā ir valdības konsultatīvā iestāde, kas tajā pašā laikā atbild par sakariem ar organizācijas Sekretariātu visās jomās, kas attiecas uz izglītību, zinātnei, kultūru, informātiku, informāciju un komunikācijām.

Tā sekmē Latvijas aktīvu piedalīšanos Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas programmu un pasākumu plānošanā, piesaistot šim darbam

Latvijas intelektuālos spēkus. Latvijas valdība caur Ārlietu ministriju un Latvijas Pastāvīgo delegāciju pie Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas uztur diplomātiskos sakarus ar organizāciju.

LNK darbojas izglītības un zinātnes, kultūras un informācijas jomās, dara konkrētu darbu – gan iesaistot ieinteresētās Latvijas organizācijas (gan valdības – kā ministrijas, bibliotēkas, arhīvus, muzejus, mācību iestādes, gan nevaldības – profesionālās apvienības, asociācijas, dažādas sabiedriskas organizācijas) Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas piedāvātajās programmās, projektos un citās aktivitātēs, gan organizējot dažādus pasākumus.

LNK ir rekomendējusi Latvijas valdībai pievienoties vairākām nozīmīgām Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas konvencijām, piemēram, 1995. gadā Latvija pievienojās *Pasaules kultūras un dabas pieminekļu aizsardzības konvencijai*. Pasaules kultūras mantojuma centrs izskata un novērtē iespēju iekļaut pasaules kultūras mantojuma sarakstā Latvijas kultūras mantojuma pieminekļus.

LNK ir palīdzējusi un palīdz Latvijas profesionālajām asociācijām iesaistīties attiecīgās reģionālajās vai pasaules organizācijās, kas sadarbojas ar Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizāciju (aktieri, baletdejojotāji, mākslinieki, muzeju darbinieki, folkloristi u. c.).

Nodibinātas arī šo programmu Nacionālās komitejas. Latvija veiksmīgi iekļāvusies Pasaules Solārajā programmā (1996. -2005.) ar Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas LNK organizētās darba grupas izstrādātu projekta pieteikumu par solārās enerģijas attīstību Baltijas jūras piekrastes zonā. Projekta pieteikums guvis atbalstu Pasaules Solārā projekta apspriedē augstākajā līmenī Hararē (Zimbabvē) kā vienīgais šāda veida projekts visā Ziemeļu puslodē.

LNK darbojas arī kā informācijas piegādātājs Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas sekretariātam Parīzē – tie galvenokārt ir statistikas materiāli par Latviju Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas darbības sfērās, kas vēlāk tiek apkopoti statistikas gadagrāmatās un cita veida specializētajos izdevumos.

Kā īpaši nozīmīgus projektus Latvijas un UNESCO sadarbībā var minēt arī atbalstu Latvijas Nacionālās bibliotēkas būvniecībai, Biotehniskā centra nostiprināšanai, Vecrīgas vēsturiskā centra sakopšanai. Šie ir konkrēti piemēri, kā ANO institūciju atbalsts var tieši veicināt Latvijas kultūras attīstību un modernizāciju.

Papildus iepriekš minētajām ANO darbības izpausmēm vēl ir jāpiemin tās vietējās nevalstiskās organizācijas, kuras darbojas, balstoties uz ANO principiem un pieņem-

tajiem dokumentiem. **Pasaules Apvienoto Nāciju Asociāciju Federācija (PANAF)** tika nodibināta 1946. gadā kā nepolitisku nevalstisko organizāciju federācija, kuras uzdevums ir informēt sabiedrību par ANO darbību un veicināt tās mērķu sasniegšanu. Apvienoto Nāciju Asociācijas organizē darbu savās valstīs, bet PANAF ir centrs, kurā tiek apkopota informācija un veidojas sadarbība dažādos līmeņos. PANAF ir pirmās pakāpes padomdevēja statuss pie ANO Ekonomiskās un sociālās padomes, tā cieši sadarbojas arī ar citām ANO struktūrām, kā arī ar dažādām ANO sekretariāta struktūrām.

PANAF galvenā mītne atrodas Ženēvā, birojs Nujorkā, bet reģionālie biroji Akrā un Kalkutā. Latvijas Asociācija ir deleģējusi savu pārstāvi darbam Nujorkas birojā.

Apvienoto Nāciju Latvijas Asociācija (ANLA) ir nepolitiska nevaldības organizācija, kas nodibināta 1993. gada 3. augustā Rīgā. Tā paša gada 26. novembrī Ženēvā, Pasaules Apvienoto Nāciju Asociāciju Federācijas 34. Plenārajā Asamblejā, Latvijas Asociācija tika uzņemta federācijā un iekļāvās tās darbā.

Apvienoto Nāciju Latvijas Asociācija savu darbu realizē divās galvenajās vadlīnijās:
– informācijas par ANO izplatīšana, popularizējot tās mērķus;
– demokrātisku un pilsonisku procesu veicināšana Latvijā.

Informācijas daļa tiek apkopota un izplatīta no ANO struktūrām un PANAF saņemtā informācija. Informācijas daļa, sadarbojoties ar ANLA kolektīvajiem biedriem un apkopojot asociācijas realizēto programmu materiālus, izstrādā un sagatavo nosūtīšanai informāciju PANAF un citām starptautiskām sadarbības organizācijām, sagatavo publikācijas Latvijas presei, organizē preses konferences.

Programmu daļa izstrādā un realizē gan ilglaicīgas programmas, gan atsevišķus projektus, nodrošina asociācijas ikgadējo asambleju, semināru un konferenču norises.

ANLA, būdama sabiedriska organizācija ar plašām neformālo kontaktu iespējām visā pasaulē, var ātri, bez liekām formalitātēm, reaģēt uz jebkuru aktualitāti vai nu sniedzot, vai arī iegūstot konkrētajā gadījumā nepieciešamo informāciju.

ANLA biedri, paplašinot savu profesionālo interešu realizēšanas iespējas, papildinot zināšanas vai uzsākot kopdarbību ar programmu partneriem pasaulē, izpilda galveno asociācijas uzdevumu ANO mērķu īstenošanā – veicināt starptautiskas saprašanās, miera un sadarbības attīstību starp tautām.

ANO problēmas un reformas

ANO joprojām darbojas pārejas posmā, kad pasaulē aukstais karš ir beidzies, taču kā pati organizācija, tā arī dalībvalstis vēl aizvien nevar rast vienprātību, kā īsti

jāpārveido ANO, lai tā varētu operatīvi un efektīvi risināt mūsdienu globālās un reģionālās problēmas. Šobrīd prognozēt, kā attīstīsies ANO, ir visai grūti, jo dalībvalstis joprojām nav vienojušās par organizācijas reformu būtību, lai gan to nepieciešamību principā atzīst visi. Šādā situācijā, lai ANO apzinātos savus mērķus un iespējas, vispirms pašām dalībvalstīm ir jādefinē, ko tās vēlas no ANO.

Pašreiz piecas darba grupas mēģina izstrādāt ieteikumus globālām un iekšējām ANO reformām:

- 1) ANO sistēmas stiprināšanai,
- 2) finanšu situācijas atrisināšanai,
- 3) Drošības padomes paplašināšanai un tās darba uzlabošanai,
- 4) miera plāna īstenošanai,
- 5) attīstības plāna īstenošanai.

ANO sekretariāts kopš 1996. gada sākuma ir uzsācis administratīvo struktūru un procedūru vienkāršošanu, tādējādi pārejot uz modernākām vadības metodēm.

ANO reformu procesu kavē tiklab domstarpības par reformu veidu un saturu, kā arī lielākās Trešās pasaules valstis, kuras nesaskata reformu vajadzību vispār. Taču galvenais iemesls ir tas, ka daudzām dalībvalstīm nereti vispār nav skaidrs, ko un kā reformēt, izņemot to, ka jāsamazina ANO izdevumi.

ANO kā starptautiskai organizācijai ir sarežģīti un bieži pat neiespējami izpildīt galvenos uzdevumus starptautiskā miera nodrošināšanā, vienlaikus apvienojot 188 valstis. Līdz ar to ANO problēmas galvenokārt saistās ar teorētiskiem jautājumiem par kolektīvās drošības sistēmas efektivitāti.

Kolektīvās drošības sistēmai ANO ietvaros ir jābūt noteiktiem priekšnoteikumiem, lai tā varētu efektīvi darboties. Pirmkārt, svarīgi ir tas, lai visas valstis atzītu pastāvošo stāvokli starptautiskajās attiecībās. Tomēr, ja visas valstis atzīst pastāvošo stāvokli starptautiskajās attiecībās, tad kolektīvā drošība nav vajadzīga. Rodas situācija, kad neviens nevienu neapdraud. Savukārt, ja ir kāda valsts, kas neatzīst līdzsvaru, tad to ir vieglāk savaldīt ar tradicionālas alianses palīdzību, nevis ar grūti funkcionējošu kolektīvu drošību.

Otrais priekšnosacījums ir ļoti augsts visu dalībvalstu kopējo interešu līmenis. Valstīm ir jābūt kopējam priekšstatam par uzvedības normām, nacionālo drošību, draudu veidiem utt. Ņemot vērā faktu, ka ANO apvieno 188 valstis no visiem pasaules reģioniem, kuros pastāv visplašākā politisko kultūru un reliģiju daudzveidība, šāda priekšnosacījuma pastāvēšana ir vairāk nekā apšaubāma.

Tomēr ir jāņem vērā, ka teorētiski kolektīvās drošības sistēmai ir vairākas svarīgas priekšrocības. Pirmkārt, agresors zin, ka pret viņu tiks vērsti milzīgi pārspēks, un šī

apziņa agresoru savalda. Otrkārt, kolektīvā drošība veicina informācijas apmaiņu, atbilstīgu priekšstatu par citas valsts nodomu rašanos, tā mazina savstarpējas aizdomas un neskaidribu starptautiskajās attiecībās. Kolektīvā drošība veicina starptautisko attiecību sistēmas dalībnieku savstarpēju sadarbību. Pēc aukstā kara un konfrontācijas apstākļiem kolektīvā drošība veicina bruņojuma samazināšanos, jo valsts, kas ir iespējams agresijas upuris, var palauties uz citu valstu palīdzību, bet potenciālais agresors apzinās, ka, lai cik lieli būtu tā spēki, tie ir mazāki nekā pārējo sistēmas locekļu spēki.

ANO kritiķi ir pārliecināti, ka praksē kolektīvās drošības sistēma ir bezjēdzīga. Galvenais arguments šādai pozīcijai ir sekojošs: jo plašāka sistēma, jo tā ir mazāk reāla un vairāk simboliska. Pirmskara laika diplomāts un starptautisko attiecību teorētiķis doktors E. Benešs, kas savulaik bija arī Čehoslovākijas ārlietu ministrs un Valsts prezidents, uzsvēra, ka cieši sadarboties var tikai valstis, kas jūt draudus no viena un tā paša avota. Jo sistēma ir plašāka, jo izklaidētāki un nekonkrētāki draudi, jo sistēma ir vājāka un neefektīvāka.

ANO darbība kolektīvās drošības uzturēšanas jomā atklāj vairākus uzskatāmus trūkumus. ANO kolektīvās drošības sistēma ietver visus, tātad valstis ar dažādām drošības interesēm, ar dažādu draudu izjūtu. Šī sistēma ignorē lielvalstu un mazo valstu atšķirības, ģeopolitisko faktoru. Sistēma ignorē faktu, ka Rietumvalstīm nav drošības interešu visu 188 valstu teritorijā.

ANO reformu process apliecina faktu, ka, jo plašāka ir sistēma, jo grūtāk ir pieņemt lēmumus. Ja sistēma balstās uz vienprātības principu, tā ir gandrīz darboties nespējīga. Savukārt organizācijas nespēja attiecīgi reaģēt krīzes apstākļos var iedrošināt potenciālo agresoru.

Sistēma, kas apvieno vairākus desmitus valstu ar milzīgām vēsturiskām, politiskām un ekonomiskām atšķirībām, nevar būt nekas cits kā simboliska sistēma. Sistēma, kam nav un diez vai vispār ir iespējams izstrādāt mehānismu saistību obligātai izpildei, būs nolemta neveiksmei. Galvenais problēmjautājums ANO ir – kā radīt efektīvu piespiešanas mehānismu.

Konfliktsituācijas Irākā un Kosovā skaidri parādīja, ka ANO spēlēja minimālu lomu starptautiskās politikas lēmumu pieņemšanas procesā, lai nodrošinātu mieru un drošību. Piemērs ir ANO Drošības padomes darbība, kas minētajās konfliktsituācijās nespēja atrast vienotu interpretāciju pat pašas pieņemtajām rezolūcijām. Līdz ar to ANO nebija spējīga sniegt atbildi uz jautājumu, vai ASV Irākas konflikta gadījumā un NATO Kosovas gadījumā bija tiesīgas lietot militāru spēku. ANO Drošības padomes reforma ir liela mēroga jautājums, kas jārisina ANO dalībvalstīm. ANO Drošības padomes reformas jautājums ietver šīs institūcijas kompozīciju, lēmumu pieņemšanas procesu, kompetences, kā arī attiecības ar ANO Ģenerālo Asambleju un Starptautisko tiesu.

Debatēs par ANO Drošības padomes reformu liela nozīme ir lēmumu pieņemšanai un pastāvīgo Drošības padomes dalībvalstu veto tiesībām. Veto tiesības piecām ANO dalībvalstīm faktiski izveido savdabīgu hierarhijas sistēmu organizācijas iekšienē. Šī objektīvā netaisnība ANO Drošības padomē atspoguļo starptautiskās politikas realitāti. Lai gan ANO atzīst valstu vienlīdzības principu, tomēr vēsturiski izveidotā sistēma ļauj lielvalstīm iegūt lielāku ietekmi lēmumu pieņemšanas procesā. Tas spilgti izpaudās aukstā kara laikā attiecībās starp bijušo PSRS un ASV. Veto tiesības ANO Drošības padomē noveda pie tā, ka ANO nereaģēja uz tādiem acīmredzamiem ANO Hartas pārkāpumiem kā PSRS intervences Ungārijā, Čehoslovākijā, Afganistānā un ASV iebrukumi Grenādā un Panamā, Ķīnas intervence Tibetā. Nemot vērā mūsdienu globālās izmaiņas pasaules politikā, arvien biežāk izskan viedokļi par nepieciešamību izmainīt veto tiesības, jo tās apgrūtina ANO iespējas īstenot konsekventu miera nodrošināšanas politiku.

Kosovas krīze apliecināja, ka lielvalstis var dažādi interpretēt ANO Hartas noteikumus, kas nosaka starptautiskās intervences mērogus lokālos konfliktos. Piemēram, Kosovas gadījumā, Rietumvalstis atsaucās uz jau pieņemtām Drošības padomes rezolūcijām, kas nodrošinot tiesisko bāzi gaisa uzbrukumiem Dienvidslāvijai, kuri sākās 1999. gada 24. martā, savukārt ANO Drošības padomes pastāvīgās locekles Ķīna un Krievijas Federācija, baidoties no iejaukšanās citas valsts politikā precedentā, iebilda NATO gaisa uzbrukumu politikai. Rezultātā ANO Drošības padome varēja tikai akceptēt miera nodrošinātāju klātbūtni Kosovā pēc fakta. Kosovas krīze apliecināja ANO centrālās lomas trūkumu starptautiskā konfliktsituācijā. Ja kādā no konfliktiem ir iesaistīta viena no ANO Drošības padomes pastāvīgajām locekļēm, tad faktiski ANO nav spējīga īstenot konsekventu un efektīvu miera nodrošināšanas politiku.

Mēģinājumi klasisko miera uzturēšanu papildināt ar miera iedibināšanu un veidošanu ir izrādījušies diezgan neefektīvi un ļoti dārgi. To parādīja neveiksmīgās operācijas Somālijā, Haitī, bijušajā Dienvidslāvijā, Ruandā un citur. ANO neveiksmes miera uzturēšanas operācijās noveda pie tā, ka ANO strauji samazinājās miera uzturēšanai atvēlētie izdevumi un līdz ar to arī iespējas. Deviņdesmito gadu sākumā ANO rīcībā bija aptuveni 80 000 miera nodrošinātāju, bet pašlaik organizācija var atļauties tikai aptuveni 17 000 miera nodrošinātāju. Nemot vērā, ka konfliktsituāciju mērogi pasaulē nav mazinājušies, šie skaitļi liecina par ANO iespēju mazināšanos starptautiskajā politikā.

ANO Drošības padomes reforma ir saistīta arī ar jautājumiem par ANO Ģenerālās Asamblejas lomu starptautiskā miera un drošības veicināšanā. Svarīgs debašu jautājums ir par to, vai pastāvīgo un nepastāvīgo locekļu skaitam ir jābūt palielinātam vai nē. Ja ANO Drošības padomes pastāvīgo locekļu skaitam ir jābūt palielinātam, tad loģisks ir jautājums, kuras valstis varētu kļūt par pastāvīgajām ANO Drošības padomes dalībvalstīm. Līdz ar to arī veto tiesību jautājums paliek neskaidrs.

Jautājums ir, vai veto tiesībām ir jābūt ierobežotām, atceltām vai saglabātām pašreizējā formā. Īpašs ir jautājumu loks par ANO Drošības padomes darba veidu. Problēma ir tā, ka lielākā daļa lēmumu tiek pieņemti "aiz slēgtām durvīm", un tas apdraud organizācijas atklātību un demokrātiskumu. Šie visi minētie jautājumi ir dalībvalstu darba kārtībā, un tie prasa risinājumus. Jāņem vērā, ka miera un drošības jautājumos reģionālo organizāciju iespējas ir ierobežotas. Tā, piemēram, NATO militārās darbības nenotiks ārpus Eiropas robežām. ANO Drošības padome ir savdabīgs forums, kas var nodrošināt tiesisku bāzi vienotai un saskaņotai rīcībai, ievērojot ANO filozofiju, vērtības un principus.

ANO nespēja rast risinājumus uz aktuālajiem jautājumiem mazina šīs organizācijas prestižu un reputāciju pasaulē, kā arī saasina finansiālās problēmas. Finansiālo problēmu pamatā ir pretrunīgās attiecības starp ANO un ietekmīgākajām pasaules valstīm un pirmām kārtām ASV. Amerikas sabiedrībā arvien populārāks ir viedoklis, ka ANO ir liela, neefektīva un nelietderīga organizācija. Šāda viedokļa praktiskais rezultāts ir tas, ka ASV Kongress nepiešķir finansējumu ANO. Tieši šī iemesla dēļ ANO budžetā trūkst vairāk nekā viens miljards ASV dolāru.

Aizvien noteiktāk ANO pievēršas nevis atsevišķu valstu vai reģionu attīstības problēmām, bet orientējas uz cilvēkiem – viņu labklājību, veselību un izglītību. Turklāt kā ekonomiskā, tā sociālā attīstība tiek aplūkota kā ilglaicīgs process un uzdevums. Tomēr arī šajā ziņā dalībvalstīm nereti ir atšķirīgi viedokļi, kas izriet no tās vai citas valsts vai valstu grupas interesēm.

ASV un Eiropas valstis uzskata, ka ANO pašlaik jau darbojas pietiekami liels skaits struktūru attīstības jautājumos un līdz ar to nebūtu lietderīgi, piemēram, Augstās komisāres cilvēktiesību jautājumos mandātu papildināt ar jaunām darbības sfērām, kā to vēlas, piemēram, Latīņamerikas valstis un daudzas Āfrikas valstis. Turklāt, kā jau minēts iepriekš, ASV ir ārkārtīgi skeptiski noskaņotas pret jauniem ANO finansēšanas mehānismiem, uzskatot, ka šādi lēmumi ir mēģinājums ieviest kaut ko līdzīgu globālai nodokļu sistēmai.

Lielas pretrunas saglabājas, arī apspriežot tautu pašnoteikšanās tiesības, cilvēktiesību jautājumus un valstu situācijas. Tā, piemēram, jautājumā par Irāku, galvenā ANO ideja ir bijusi uzsvērt, ka šajā valstī totalitārais režīms turpina cilvēktiesību pārkāpumus, un kritiskā situācija nav mainījies, neraugoties uz starptautiskajām sankcijām un ANO iepriekšējām rezolūcijām. Tomēr ANO galvenā problēma ir pieņemto rezolūciju īstenošana. Irāka ir atļāvusies ignorēt starptautiskās sabiedrības prasības, un ANO rīcībā faktiski nav ietekmīgu mehānismu, kas ļautu izmainīt situāciju Irākā.

Kolektīvās drošības filozofijā, vismaz formāli, sankcijām ir neatņemama vieta: agresija pret vienu valsti tiek uzskatīta par agresiju pret visiem sistēmas locekļiem, un

pret agresoru ir jāvērs sankcijas. Tās jālieto arī pret valstīm, kas pārkāpj starptautisko tiesību normas.

Aukstā kara laikā sankciju mehānismu ierobežoja bipolaritāte: nedz ASV, nedz PSRS nevēlējās pieņemt sankcijas pret saviem sabiedrotajiem, pat ja tie pārkāpa ANO statūtus. Superlielvalstu drošības ģeopolitiskās vai hegemoniskās intereses vienmēr nozīmēja vairāk nekā ANO Statūtu ievērošana. Drošības padomes pastāvīgo locekļu vienbalsības princips jau pats par sevi padarīja sankciju mehānismu pietiekami apšaubāmu, pat ja ANO Ģenerālā Asambleja pieņēma rezolūcijas par sankcijām. Piemēram, 1961. gadā rezolūcija par sankcijām pret koloniālo Portugāli neistenojās, jo Portugāle bija NATO locekle, bet NATO dalībnieces nepielāva sankcijas. To pašu darīja arī PSRS.

Līdz ar to parādījās cits sankciju veids – vienusējās sankcijas vai sankcijas ārpus ANO. No 1948. līdz 1988. gadam ASV 69 reizes bija iesaistītas dažādās sankcijās ārpus ANO, kas apliecināja, ka ANO sankciju mehānisms ir trausls. Pēc aukstā kara beigām ANO Drošības padome ir parādījusi vienprātību vairāku sankciju lietošanas gadījumos (piemēram, 1991. gada augusta rezolūcija pret Irāku).

Tomēr sankcijas nedarbojas, jo tās, kā jau minēts iepriekš, nav likušas nevienam agresoram atstāt iekaroto teritoriju, sankcijas nav veicinājušas agresīvo režīmu krišanu (Irākas līderis Sadams Huseins tam ir uzskatāms piemērs). Ir pierādījies, ka ekonomiskas vai politiskas sankcijas ir nepietiekamas, ja tām neseko militāra iejaukšanās.

ANO ir piemērs, kad sankcijas izraisa aizvien pieaugošu kritiku kā līdzekli, jo to laikā cieš nevainīgi civiliedzīvotāji. Sankciju kritika turpina vājināt to reālpolitisko iedarbību. Jo vairāk sankcijas tiek nosodītas, jo vājākas tās kļūst. Tādas sankcijas kā vispārējs tirdzniecības aizliegums nav iedomājams ne no reālpolitiskā, ne arī no morāles viedokļa. Pat aukstā kara divas - vienīgās Drošības padomes sankcijas pret Rodēziju (1966. gadā) un Dienvidāfrikas Republiku (1977. gadā) iekļāva tikai ieroču piegādes aizliegumu.

Mūsdienu starptautiskajā situācijā ir grūti iedomāties nopietnas sankcijas pret kādu no lielvalstīm – it īpaši ANO Drošības padomes pastāvīgajām locekļēm. Sankciju neveiksmīga lietošana pret Irāku un Serbiju, sankciju ierobežotais raksturs (pat pret Irāku netika vērsti pilnīgs pārtikas ieviešanas aizliegums), augoša kritika pret sankcijām kā postu nesošām trešajām valstīm, piemēram, Irākas gadījumā tās tradicionālajiem tirdzniecības partneriem – Jordānijai un Turcijai, un citi apsvērumi padara ANO sankcijas tikai par formālu parādību. Saskaņā ar ANO principiem sankcijas pret agresoru var tikt lietotas tikai tad, kad agresija jau ir notikusi, un praksē tas vēl vairāk palielina agresijas nesodāmības iespējas.

ANO Drošības padome, pieņemot ekonomiskās sankcijas pret Irāku, ir centusies izmantot tās rīcībā esošos instrumentus, lai ietekmētu Irākas politisko attīstību, tomēr vienlaikus ir jāsecina, ka šī ANO politika kopumā nav sasniegusi savus mērķus. To spilgti apliecina pašu ANO ekspertu ziņojumi par situāciju Irākā. Pēc atsevišķu speciālistu domām starptautiskā ekonomiskā spiediena politika visvairāk ietekmē sabiedrības attīstību Irākā, bet totalitārajam režīmam tā dod ideoloģisku pamatu represijām un “ārējā ienaidnieka” tēla uzturēšanai.

Globalizācijas izaicinājums

Deviņdesmito gadu beigās ANO darbību ietekmēja mūsdienu pasaules ekonomikas globalizācijas izaicinājumi. Ekonomiskā un finansiālā krīze Āzijas valstīs, Krievijā un citos pasaules reģionos ANO darba kārtībā aktualizēja ekonomisko jautājumu globālu risināšanu. Finanšu krīze parādīja, ka savstarpēji saistīto finanšu tirgu un potenciāli destabilizējošo kapitālu pasaulē šobrīd lielākas nekā jebkad ir briesmas, ka krīze vienā valstī var izsaukt krīzi citās. Ekonomiskie izaicinājumi ANO visvairāk attiecas uz Starptautisko valūtas fondu, kas kopā ar citām starptautiskajām organizācijām un privāto sektoru cenšas risināt šos sarežģītos uzdevumus ar jaunas reformu sistēmas izveidošanas palīdzību, kas kļuvusi pazīstama ar nosaukumu “jaunā starptautiskā finanšu arhitektūra”.

Veicamās reformas ir vērstas uz daudzlīmeņu aizsardzības līnijas izveidošanu, kas darbotos pāri robežām un atsevišķu valstu iekšienē, atstājot iespaidu uz valdību un privātā sektora darba metodēm. Šīs reformas savieno kopā jaunas vai pastiprinātas normas finanšu sistēmām, tirgiem un uzņēmumiem ar jauniem caurspīdīguma līmeņiem. To mērķis ir garantēt visām pusēm pieeju precīziem ekonomiskajiem datiem un informācijai par iespējamiem tirgus kustības virzieniem. Globālajos pamatnoteikumos ir ietvertas tādas normas kā fiskālā un monetārā politika, grāmatvedības uzskaitē, korporatīvā pārvalde un apdrošināšanas un vērtspapīru regulēšana.

Starptautiskā valūtas fonda darbības principi balstās uz starptautiski atzīto normu ievērošanu un racionālu makroekonomisko politiku, kas varētu nostiprināt valstu ekonomisko stāvokli. Padarot redzamākus nelabvēlīgus ekonomiskos vai politiskos apstākļus, Starptautiskais valūtas fonds varētu pamudināt valdības izdarīt korekcijas pēc iespējas savlaicīgāk.

Tomēr preventīvajiem pasākumiem jāattiecas arī uz draudiem, ko rada potenciāli destabilizējoša kapitāla kustība. Nesenā pieredze finanšu krīzes laikā liecina, ka ātrums un vēriens, ar kādu gan pašmāju, gan starptautiskie investori var nākt un iet kapitāla tirgū,

tālu pārsniedz atsevišķu valstu un arī starptautiskās sabiedrības spēju stāvēt pretī liela mēroga destabilizējošām kapitāla plūsmām.

Starptautiskās sabiedrības problēma ir tā, ka daudzām valstīm nav pietiekami lielu valūtas rezervju, lai cīnītos ar pēkšņu un apjomīgu kapitāla aizplūšanu, nedestabilizējot savu ekonomiku. Reizēm tāda kapitāla aizplūšana notiek nevis šīs valsts neveiksmīgas ekonomiskās politikas dēļ, bet gan tāpēc, ka finanšu tirgu pārņemusi krīze, kas radusies pavisam citā reģionā. Šis fenomens bija vērojams Āzijas krīzes un tai sekojošās krīzes laikā Krievijā 1998. gada augustā.

Starptautiskā valūtas fonda programmu mērķis ir sniegt valstīm finanšu resursus, kas tām vajadzīgi cīņai ar tirgus uzticības zudumu, ko izsaukuši aiz to politiskās un ekonomiskās kompetences robežām norisinājušies notikumi. Pēc būtības Starptautiskais valūtas fonds veido pasaules finanšu sistēmas valstu apdrošināšanas politiku. Jaunā starptautiskā finanšu arhitektūra varētu kļūt par svarīgu elementu, kas bridinātu par krīzes situācijām un to negatīvo ietekmi nākotnē.

Starptautiskais valūtas fonds spēlēs vadošo lomu, nevis vienkārši sniedzot nosacītu finansējumu, bet arī rūpīgāk īstenojot uzraudzību un piedāvājot atsevišķām valstīm tehnisku palīdzību, lai garantētu valsts politikas atbilstību starptautiskajai vienprātībai reformu jautājumā. Tajā pašā laikā Starptautiskais valūtas fonds ir apņēmies nodrošināt lielu atklātumu attiecībā uz savas sadarbības veidiem ar valstīm un lēmumu pieņemšanas metodēm.

Šādas globālas ekonomiskās politikas mērķis ir samazināt risku, ka pasaules ekonomikai atkal nāktos iziet cauri grūtai fāzei, kas apdraudējusi attīstību un nodarījusi finansiālus zaudējumus miljoniem cilvēku.

ANO politiskā nozīme

No starptautiskā miera un drošības interešu viedokļa svarīgi ir tas, ka starptautiskajās attiecībās katra valsts ir kopējās drošības sistēmas sastāvdaļa. Šīs sistēmas ietvaros valstis cenšas saglabāt pastāvošo līdzsvara sistēmu pasaulē vai arī tās tiecas izveidot optimālāku modeli, kas efektīvāk varētu garantēt drošību. Kā aprakstīts iepriekš, tad ANO pašreiz kā starptautiska organizācija un tās dalībvalstis atrodas šo optimālo darbības modeļu meklējumos. Reformu procesa lēnā gaita liecina, ka optimālo modeļu meklējumi ir sarežģīti un neviennozīmīgi procesi.

Valstu ieinteresētību kopēju drošības modeļu meklēšanā izskaidro arvien pieaugošā savstarpējā atkarība. Savstarpējā atkarība ekonomikas jomā tika aplūkota saistībā ar pasaules globālo finanšu sistēmu, kad banku krīze Āzijā ietekmēja arī

citus pasaules reģionus. Arī šķietami reģionāliem notikumiem arvien biežāk ir starptautiska ietekme. Tā, piemēram, etniskie konflikti Dienvidslāvijā (Kosovas provincē) radīja tiešu efektu uz kaimiņvalstīm un ietekmēja arī Eiropas Savienību, jo milzīgā bēgļu pārvietošanās uzreiz radīja politiskas un ekonomiskas sekas daudzās Eiropas valstīs. Savstarpējā atkarība starptautiskajās attiecībās vispēcīgāk izpaudusies informātikas jomā. Tehnoloģiju evolūcija informātikas un komunikācijas jomā ir globāla, un tā ir izmainījusi savstarpējās attiecības. Valstu savstarpējā atkarība tādās jomās kā ekonomika, finanses, informātika, noziedzība, ekoloģija un militārā politika liek meklēt politiķiem arī atbilstoši savstarpēji izdevīgus drošības modeļus. Šādā kontekstā ANO ir nozīmīga starptautiska institūcija, kas var kalpot par efektīvu līdzekli, lai reaģētu uz savstarpējās atkarības starptautisko attiecību mūsdienu izaicinājumiem.

Mūsdienu starptautisko sistēmu raksturo arī valstu savstarpējā sacensība un konflikti, kuri arvien spēcīgāk ietekmē pasaules sabiedrību. ANO šajā ziņā ir kā savdabīga arēna, kur šī sacensība atspoguļojas dažādos veidos. Piemēram, konfliktsituācijās starp Palestīnu un Izraēlu, Eritreju un Etiopiju, Armēniju un Azerbaidžānu, Peru un Ekvadoru regulāri atspoguļojas dažādās ANO institūcijās. Valstu savstarpējiem konfliktiem ir savs vēsturiskais un sociālais pamats, kuru ANO diez vai var ietekmēt vēlamā virzienā, turklāt ņemot vērā arī dalībvalstu ļoti dažādās intereses. Tomēr svarīgi ir tas, lai ANO būtu pietiekama autoritāte pasaules sabiedrībā un spētu ne tikai noteikt zināmus starptautiskā miera un drošības principus, bet arī tos īstenot un vajadzības gadījumā aizstāvēt.

No dabas resursu un globālo vērtību saglabāšanas viedokļa raugoties, atsevišķām valstīm ir ierobežoti resursi un iespējas. Tāpēc arvien lielāku lomu iegūst starptautiskās transnacionālās korporācijas, reģionālās organizācijas un globālās organizācijas. Līdz ar to objektīvie priekšnosacījumi var ievērojami palielināt ANO iespējas un nozīmi, perspektīvā aktīvāk iesaistoties risinājumu meklēšanā, lēmumu pieņemšanā un lēmumu īstenošanas procesos.

ANO kā starptautiskas organizācijas efektīvu funkcionēšanu visvairāk ietekmē varas līdzsvara fenomens. Teorētiski varas līdzsvars var pastāvēt, ja vara tiek vienlīdzīgi pārdalīta starp valstīm vai arī pastāv vienas valsts/valstu grupas dominante. ANO darbība ir atkarīga no starptautiskās sistēmas, ko mūsdienās veido liels skaits suverēnu valstu. Šīs sistēmas galvenā iezīme ir tā, ka neeksistē centralizēta, leģitīma un spēcīga augstākā vara, kas veiktu politikas koordinācijas uzdevumus. Vienlaicīgi šajā starptautiskajā sistēmā pastāv nevienlīdzīga varas pārdale, kas nosaka valstu statusu, labklājības līmeni, militāro potenciālu. Par šo nevienlīdzīgo varas pārdali liecina statistikas dati: triju pasaules visbagātāko cilvēku rīcībā ir personiskie līdzekļi, kas pārsniedz 48 vismazāk attīstīto valstu visu iekšzemes kopproduktu. Nevienlīdzība veicina valstu diferenciāciju starptautisko organizāciju ietvaros.

Varas līdzsvara sistēma starptautiskajās attiecībās var būt aplūkota kā savdabīgs viduspunkts starp pasaules kārtību un haosu. Šādā vidē līdzsvara sistēmas ietvaros tādām globālajām organizācijām kā ANO ir svarīgi sekmēt apzinātu un pakāpenisku absolūtā haosa un pilnīgas kārtības polu izlīdzināšanos. Starptautiskajās attiecībās valstis, pārvarot šo plaisu starp absolūto haosu un pilnīgu kārtību, kā arī meklējot kopīgus kompromisus, nosaka ANO pastāvēšanas nepieciešamību un nākotnes iespējas. Viens no ANO pamatmērķiem – starptautiskā miera nodrošināšana – šādā kontekstā arī var būt definēts kā starptautisko attiecību sistēmas līdzsvara rezultāts.

Šī gadsimta deviņdesmito gadu attīstību iezīmē neoliberālās idejas, kas attīstību saista ar brīvā tirgus spēkiem un valsts lomas samazināšanu. Šīs idejas ir noteikušas daudzu valstu ekonomisko politiku un starptautisko finansiālo institūciju darbību. Neoliberālās idejas to ekonomiskajās izpausmēs ir saskaņējušas ar Rietumvalstu politisko režīmu liberāli demokrātisko raksturu un sabiedrības individuālistiskajām vērtībām. Šāda attīstība ir nodrošinājusi ievērojamu progresu daudzās dzīves jomās. Tomēr ANO Pasaules pārskati par tautas attīstību liecina, ka tautas attīstības indekss kopumā ir augstāks tajās valstīs, kur līdzās efektīvai tirgus sistēmai arī valsts saglabā optimālu ietekmi uz procesiem. Āzijas un Krievijas 1998. gada ekonomiskā krīze apliecināja, ka nepieciešams līdzsvars starp tirgus regulētājdarbību un valstisko regulāciju. Šādā situācijā valstu politikai infrastruktūras, investīciju un nodarbinātības jomā ir jāklūst aktīvāka, caurredzamāka un vairāk balstīta uz līdzdalību.

Stabila ekonomiskā attīstība ir atkarīga no tā, cik lielā mērā izdodas līdzsvarot tirgus un valsts intereses. Būtībā tirgus un valsts viens otru papildina. Tirgus reaģē uz tām vajadzībām, kas saistās ar maksāspējīgu pieprasījumu. Vienlaikus sabiedrībā pastāv nozīmīgas sociālās vajadzības pēc izglītības, vides aizsardzības, sociālā nodrošinājuma. Valsts loma ir svarīga tādēļ, ka tā var nodrošināt vienlīdzīgu un maksimāli godīgu konkurenci un vienlaikus veicināt uzņēmējdarbību. Nemot vērā, ka mūsdienu globalizācijas apstākļos valsts un tirgus attiecības iegūst arvien starptautiskāku raksturu, potenciāli palielinās arī globālo pasaules institūciju iesaiste, nozīme un loma šajos procesos. Tādējādi līdzsvars ir svarīgs gan politiskās drošības sasniegšanai, gan arī stabilas ekonomiskās attīstības nodrošināšanai. Šāda līdzsvara meklējumos ANO sistēma, ANO institucionālie līdzekļi un dažādas mērķprogrammas var izrādīties efektīvs modelis.

ANO vēsturiskā nozīme ir izpaudusies, piedaloties Āfrikas valstu dekolonizācijas procesā. ANO ir veicinājusi cilvēktiesību normu un mehānismu izplatību. ANO joprojām simbolizē pasaules sabiedrības cerības uz labāku dzīvi, kurā vājumu kompensētu taisnīgums un godīgums.

Organizācijas lielākais spēks balstās uz pieņēmumu, ka ANO savos mērogos ir vienīgais globālais sadarbības un vadības forums. Lai ANO gūtu panākumus, pasaules

sabiedrībai ir jāsamēro savas prasības ar tai piešķirtajiem līdzekļiem. Organizācijai ir jāpanāk līdzsvars starp realismu un ideālismu. Ja ANO atsvešinās savus nozīmīgākos dalībniekus, it īpaši ASV, tā kļūs rīcības nespējīga. ANO iekšējais spēks var izpausties tad, ja tās lēmumi atspoguļos pastāvošo militāro un ekonomisko spēku realitāti. Vienlaikus organizācija arī riskē zaudēt savu uzticamību, ja tā laus apšaubīt savas pamatvērtības.

NATO militārā akcija pret Serbiju simbolizēja jauno kārtību, kura mēģina noturēt līdzsvarā ģeopolitisku realismu ar ideālismu. Ļaut Dienvidslāvijas prezidenta Slobodana Miloševića režīmam izsmiet ANO pamatvērtības un principus starptautiskajās attiecībās nozīmētu graut ANO leģitimitāti.

Fakts, ka NATO lūdza un arī saņēma ANO Drošības padomes piekrišanu, liecina, ka daudzi uzlidojumu piekritēji joprojām ir satraukti par ārpus ANO ietvariem īstenotas kolektīvas militāras akcijas precedentu. ANO politiskais atbalsts izrādījās svarīgs pat vispēcīgākajai militārajai koalīcijai pasaules vēsturē.

ANO iemiesa ideju, saskaņā ar kuru neiegrozots nacionālisms un rupja varas spēle ir jāpadara mērenāka plašākā starptautiskā ietvarā. Tas ir nacionālo interešu harmonizēšanas un starptautisko interešu veidošanas centrs.

ANO tiesiskā nozīme

ANO nozīme mūsdienu starptautiskajās attiecībās izpaužas ne tikai politiskajos un ekonomiskajos jautājumos. ANO kā globālai starptautiskai organizācijai ir sava nozīme, raugoties arī no starptautisko tiesību nodrošināšanas viedokļa.

Mūsdienās saskaņā ar ANO Statūtiem visi starp valstīm un starptautiskajām organizācijām noslēgtie starptautiskie līgumi ir jāreģistrē ANO Ģenerālsekretariātā, kur ar tiem var iepazīties visas ieinteresētās valstis. Šāda modeļa mērķis ir novērst jebkāda veida slepenās diplomātijas līgumus.

Starptautiskie līgumi ir vienošanās starp diviem vai vairākiem starptautisko tiesību subjektiem (valstīm, starptautiskajām organizācijām). Pēdējos gadu desmitos, līdz ar starptautisko organizāciju lomas pieaugšanu starptautiskajās attiecībās, tieši daudzpusējie līgumi ir veids, kādā tiek nodibinātas līgumtiesiskās attiecības starp valstīm. Daudzpusējie līgumi rada vienādas saistības vairākām valstīm. Atsevišķu daudzpusējo līgumu dalībvalstu skaits pārsniedz 150. Šāda daudzpusējo līgumu sistēma veicina līgumos iestrādāto normu gobālu un vienveidīgu piemērošanu. Tas ir īpaši svarīgi, piemēram, cilvēktiesību aizsardzības mehānismu iedibināšanai un starptautisko standartu izveidošanai. Tomēr vairumā daudzpusējo līgumu ir pieļaujamas

atrunas vai skaidrojošas deklarācijas. Atrunas starptautiskajā līgumā nozīmē to, ka valsts vienpusēji nepiemēros kādu no līguma normām vai arī piemēros to tikai daļēji. Skaidrojošā deklarācija ir valsts vienpusējs paziņojums par to, kā tā skaidro kādu līguma normu vai līgumā lietotu terminu. Šāda sistēma starptautiskajās tiesībās ir savdabīga iespēja, izmantojot atrunas un skaidrojošas deklarācijas, padarīt daudzpusējos līgumus elastīgākus un tādējādi pieņemamākus plašākam valstu lokam.

Daudzpusējie līgumi stājas spēkā tad, kad nepieciešamās prasības ir izpildījis noteikts valstu skaits, piemēram, divas trešdaļas no valstīm, kas līgumu ir parakstījušas. Lai nodrošinātu savlaicīgu informācijas par nepieciešamo prasību izpildi attiecībā uz daudzpusēja līguma spēkā stāšanos saņemšanu visās līguma dalības valstīs, kā arī, lai atvieglotu jebkuras citas ar šo līgumu saistītas informācijas saņemšanu un nodošanu, šajos līgumos vienmēr tiek noteikts depozitārijs. Par depozitāriju var būt kāda no līgumslēdzējvalstu valdībām vai starptautiska organizācija (piemēram, ANO Ģenerālsēkretārs). Depozitārijs saņem informāciju no valsts par visu nepieciešamo prasību izpildi un nosūta šo informāciju visām pārējām dalībvalstīm, reģistrē visas iesniegtās atrunas un skaidrojošas deklarācijas.

Pašlaik Latvijai ir saistoši vairāk nekā 600 starptautiskie līgumi par dažādiem jautājumiem. Divas trešdaļas no visiem Latvijas saistošajiem līgumiem ir daudzpusēji. Latvija šiem daudzpusējiem līgumiem ir pievienojusies pēc 1990. gada 4. maija. Latvija ir pievienojusies arī visiem svarīgākajiem starptautiskajiem dokumentiem cilvēktiesību aizsardzības jomā.

ANO un cilvēktiesību aizsardzība

Saskaņā ar starptautisko tiesību principiem cilvēktiesību un pamatbrīvību ievērošana ir jebkuras valsts pienākums. Tieši ANO Statūtos pirmo reizi šāds valsts pienākums tika tiesiski nostiprināts. ANO Statūtu 55. pants paredz, ka ANO sekmē “vispārēju jebkuras personas cilvēktiesību un pamatbrīvību cieņu un ievērošanu visiem bez rasu, dzimuma, valodas un reliģijas atšķirībām”.

Lai atbildētu uz jautājumu, kas veido cilvēktiesības un pamatbrīvības, speciālisti parasti atsaucas uz 1948. gada 10. decembra ANO Ģenerālo Asambleju, kad tika pieņemta Vispārējā cilvēktiesību deklarācija. Šī deklarācija noteica, ka “visiem cilvēku sabiedrības locekļiem piemērojama pašcieņa un viņu vienlīdzīgu un neatņemamu tiesību atzīšana ir brīvības, taisnīguma un vispārējā miera pamats”. Vispārējā cilvēktiesību deklarācija tiek uzskatīta par starptautisko cilvēktiesību standartu, un no tās vēsturiski ir attīstījušās trīs cilvēktiesību un pamatbrīvību grupas.

Pirmo cilvēktiesību grupu veido pilsoniskās un politiskās tiesības. Tās ir tautu pašnoteikšanās tiesības, indivīdu tiesības uz dzīvību, tiesības netikt spīdzinātam, tiesības nebūt verdzībā un nestrādāt piespiedu darbu, tiesības uz brīvību un drošību, tiesības uz vienlīdzību tiesas priekšā, tiesības uz apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību. Šī tiesību grupa ir iekļauta ANO 1966. gada Starptautiskajā paktā par pilsoņu un politiskajām tiesībām.

Pie otrās cilvēktiesību grupas pieder sociālās, ekonomiskās un kultūras tiesības. Šīs tiesības ietver tiesības uz darbu un piemērotiem darba apstākļiem, tiesības uz sociālo drošību, tiesības uz pienācīgiem dzīves apstākļiem sev un savai ģimenei, tiesības uz izglītību, tiesības izmantot zinātnes sasniegumus. Šo tiesību apkopojums ir ANO 1966. gada Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām.

Trešo cilvēktiesību grupu iezīmē modernizācijas laikmets mūsdienu starptautiskajās attiecībās. Šīs ir tiesības uz mieru, tiesības uz veselīgu dzīves vidi, tiesības uz sociālo progresu.

ANO ir pieņemti dažādi cilvēktiesību dokumenti, kas veltīti atsevišķiem cilvēktiesību jautājumiem un īpašu personu kategoriju (bērnu, bēgļu, bezvalstnieku) tiesību aizsardzībai. Lai kontrolētu šo līgumu normu ievērošanu dalībvalstīs, ANO ir radījusi valstu nacionālo ziņojumu institūtu. Tas nozīmē, ka dalībvalstīm līgumā noteiktajā laikā un kārtībā ir jāiesniedz pārskati par pasākumiem, ko tās veikušas, lai nodrošinātu konkrētā līguma izpildi, kā arī pārskati par nacionālo tiesību aktu atbilstību ANO daudzpusējā līguma prasībām.

ANO sistēmas ietvaros ir radīti mehānismi, kā personas var iesniegt sūdzības par cilvēktiesību pārkāpumiem, ko pieļāvušas attiecīgo starptautisko līgumu dalībvalstis. ANO ietvaros svarīgākais ir 1966. gada Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām Fakultatīvajā protokolā paredzētais mehānisms. Saskaņā ar šo kārtību personas var iesniegt sūdzības ANO Cilvēktiesību komitejā. Komiteja izskata tikai to personu sūdzības, kuras ir izsmēlušas visas savā valstī iespējamās iekšējās tiesību aizsardzības metodes. Komitejas slēdziens valstij un personai ir rekomendējošs.

Latvijas intereses mainīgajā ANO

Kā aplūkots iepriekšējās nodaļās, Latvijas neatkarības atjaunošana bija cieši saistīta ar Latvijas starptautiskās atzīšanas procesu. Latvijas uzņemšanai ANO bija īpaši svarīga nozīme šajā starptautiskajā atzīšanas procesā. To noteica fakts, ka ANO bija pirmā starptautiskā organizācija, kurā Latvija ieguva pilntiesīgas dalībvalsts statusu. Tātad valsts uzņemšana ANO Latvijai pavēra iespējas pārstāvēt ārpolitiskās intereses.

Uzņemšana pasaules lielākajā starptautiskajā organizācijā Latvijai nozīmēja visplašāko atzinību tautas pašnoteikšanās tiesībām.

ANO lielā mērā ir pretrunīga organizācija, kam nepieciešamas fundamentālas reformas un kurai ir jārisina stratēģiski jautājumi, lai ANO spētu efektīvi reaģēt uz mūsdienu pasaules drošības izaicinājumiem. Var likties, ka ANO iekšējās problēmas Latvijai ir tālas un nav arī aktuālas. Ko Latvija vispār var iegūt no līdzdalības ANO? Un ja kaut ko var iegūt, tad kā? Šie ir pamatjautājumi, kas Latvijai ir jārisina, nemot vērā gan ANO iekšējās pretrunas, lēno reformu gaitu, teorētiskās problēmas un neefektivitāti, gan arī tās iespējas un potenciālu, ko ANO var iegūt, un Latvijas specifiskās intereses starptautiskajās attiecībās.

Latvijas ārpolitiskās intereses ANO nevar nodalīt no valsts kopējās ārpolitikas un iekšpolitiskajiem procesiem un sabiedrības attīstības tendencēm. Lai analizētu Latvijas intereses ANO, ir jāņem vērā vairāki objektīvi faktori, kas var tikt izmantoti, lai veiksmīgāk izmantotu dalību ANO savās interesēs.

Latvija ir salīdzinoši jauna valsts starptautiskajā politikā. Tā vienlaikus ir problēma un arī priekšrocība. Jaunas valsts trūkums saistās ar minimālu diplomātisko pieredzi. Tik lielā starptautiskajā organizācijā kā ANO diplomātiskā pieredze izpaužas valstu spējā izmantot organizācijas iekšējās procedūras un sistēmu savās interesēs. Jaunas valsts priekšrocība ir tā, ka tai nav skaidri definētu pozīciju daudzos jautājumos, kas ANO tiek izskatīti un risināti ilgāku laiku. Šāda situācija paver lielākas politisko manevru iespējas. Latvijas gadījumā šis ir jautājums par ANO Drošības padomes reformu, kur Latvija vēl nav definējusi savu pozīciju.

Latvija ir maza valsts politisko, ekonomisko un fizisko resursu ziņā. Latvijai ANO ar 188 dalībvalstīm ir īpaša nozīme, lai izveidotu un uzturētu diplomātiskās attiecības ar citu reģionu valstīm, kurās nav Latvijas diplomātiskās pārstāvniecības.

ANO Ģenerālās Asamblejas ikgadējās sesijas un debates ir vienreizēja iespēja Latvijas valsts līderiem uzrunāt visplašāko pasaules sabiedrību un citu valstu vadītājus. Tā ir ANO diplomātijas priekšrocība – īsā laikā un vienā vietā īstenot intensīvus diplomātiskos un politiskos sakarus.

Latvijai ir izdevīgi izmantot starptautisko organizāciju resursus un potenciālu. Latvijas līdzdalība ANO nozīmē lietderīgu pieredzi un mācības jaunajiem diplomātiem. Ņemot vērā Latvijas darbību Austrumeiropas reģionālajā grupā, ANO sistēmas ietvaros ir lielas iespējas attīstīt Latvijas ekspertīzi atsevišķos jautājumos (ANO dienas kārtībā ir aptuveni 160 dažādi jautājumi). Ekspertīzes jomā ANO piedāvā plašas iespējas dažādu nozaru speciālistiem piedalīties lēmumu pieņemšanas procesā, izstrādēt un veicot plašus un daudzveidīgus salīdzinājumus ar citām valstīm.

ANO ir organizācija, kuras ietvaros mazo valstu pārstāvjiem ir iespējams uzņemties svarīgas funkcijas daudzpusējo sarunu laikā. Šādas iespējas palielina Latvijas kapacitāti un prestižu starptautiskajās attiecībās. Daudzpusējās organizācijas Latvijai dod iespēju kompensēt pieejamo resursu un varas trūkumu.

Divpusējo un daudzpusējo attiecību veidošanā un uzturēšanā ANO ietvaros Latvijai ir svarīgi atbalstīt citu valstu vai valstu grupu iniciatīvas. Latvijas priekšrocība ir ES asociētās valsts statuss, kas dod iespēju Latvijai pievienoties dažādām ES valstu kopējām pozīcijām. ANO šajā ziņā ir vienīgais forums, kur asociētās valstis var piedalīties ES kopējo pozīciju izstrādāšanā. Turklāt Latvijas ārpolitika daudzos jautājumos tiek saskaņota ar ES un tās asociētajām valstīm. Ņemot vērā ES resursus, šāda lēmumu pieņemšana Latvijai dod iespēju iegūt plašāku un pilnīgāku informāciju, kā arī lietderīgāk izmantot savus ierobežotos resursus, paužot ārpolitiskās intereses. Kopēja sadarbība ar ES ANO ietvaros ir svarīgākais atbalsts Latvijai pret dažādiem Krievijas centieniem diskreditēt Latvijas politiku.

Latvija atrodas dinamiskā reģionā, kur līdzsvara meklējumi ir aktuāli. Turklāt Latvija robežojas ar grūti prognozējamu lielvalsti Krieviju. Līdz šim Latvija ir izmantojusi ANO, lai panāktu Krievijas armijas izvešanu. Faktiski šī bija nacionālās drošības problēma un ārpolitikas prioritāte līdz 1994. gada 31. augustam, kad Krievijas Federācijas karaspēks tika izvests. Padarot šo jautājumu starptautiski aktuālu, Latvija centās izvairīties no apgrūtinoša dialoga ar Krieviju. Iegūstot trešo valstu politisko atbalstu un atrodot drošības interešu saskarsmes punktus, Latvijai izdevās panākt tādus starptautiskus lēmumus, kas palīdzēja atrisināt Krievijas armijas izvešanas jautājumu, bet arī deva iespēju Latvijai apliecināt savas spējas, nodrošinot reģiona stabilitāti un drošību.

Latvijas līdzšinējā darbība ANO parāda, cik liela nozīme ir Latvijas sabiedrotajiem un starptautiskajam atbalstam. Nemitīgi cīnoties ar Krievijas pārmētiem par cilvēktiesību pārkāpumiem, starptautiskajā sabiedrībā var rasties maldīgs priekšstats par reālo iekšpolitisko situāciju Latvijā. Tāpēc tādā daudzpusējā organizācijā kā ANO trešo valstu vai grupu atbalstam ir principiāli svarīga nozīme. Lielā mērā šis atbalsts saistās ar ES un NATO valstu pozīcijām. Tieši ES kopējās pozīcijas un ASV ir ietekmējušas Krievijas ārpolitiskos manevrus ANO ietvaros.

Latvija joprojām atrodas iekšējo reformu procesā, veidojot stabilu demokrātiju un attīstītu tirgus ekonomiku. Raksturojot Latviju, nākas secināt, ka ārpolitisko procesu attīstību lielā mērā nosaka iekšējā nestabilitāte valstī. Iekšējā nestabilitāte ekonomikas un sociālās drošības jomā gan ir kopēja problēma visām postsociālisma valstīm, tomēr Latvijas iekšējo nestabilitāti palielina salīdzinoši lielais nepilsoņu skaits valstī. Fakts, ka Latvijā nav bijuši etniska rakstura konflikti, ir pozitīvi vērtējams, un tas apliecina Latvijas sabiedrības demokrātisko attīstību un politisko stabilitāti. Tomēr Latvija

nekādi nevar ignorēt arī faktu, ka deviņos gados kopš valstiskās neatkarības atgūšanas valstij nav izdevies īstenot tādu sabiedrības integrācijas modeli, kas atbilstu ilgtermiņa drošības, demokrātijas un cilvēktiesību principiem. Iekšpolitiskā stagnācija šajā jomā ir radījusi Latvijas ārpolitikai problēmas gan integrējoties Eiropas Savienībā, gan piedaloties NATO paplašināšanās procesā, gan arī veidojot attiecības ar Krieviju.

Sabiedrības integrācijas koncepcijas un programmas izveidošana un īstenošana ir principiāli svarīgi jautājumi iekšpolitiskās attīstības jomā un arī ārpolitisko mērķu sasniegšanā. Apvienoto Nāciju Attīstības programmas atbalsts šī svarīgā jautājuma risināšanā ir ļoti nozīmīgs. Šis atbalsts ir vērsts uz daudzveidīgu tehnisko un informatīvo palīdzību.

Plašāk raugoties uz Latvijas interesēm un ANO, liela nozīme ir piešķirama dažādiem ANO sistēmas institūciju projektiem Latvijā, kas ir vērsti uz to, lai mazinātu un novērstu iekšējās problēmas tādās jomās, kā piemēram, sociālās, veselības aizsardzības trūkumi, narkotiku izplatība un citi. ANO sistēmas informatīvā bāze un potenciāls Latvijā ir svarīgi priekšnosacījumi, lai Latvija gūtu ievērojamus labumus no šīs starptautiskās organizācijas klātbūtnes.

Globālās tendences Latvijā galvenokārt ienāk ekonomiski ar starptautisko firmu darbību un brīvo tirdzniecību. Šajā sakarā Latvijas tēlam ir liela nozīme. Aktīva darbība ANO sistēmas ekonomiskajās struktūrās atļauj valstij iesaistīties dažādos starptautiskos projektos un veicina ekonomiskās attiecības. Liela nozīme brīvās tirdzniecības un neoliberālisma ideju īstenošanā ir konstruktīvai sadarbībai ar Pasaules Banku un Starptautisko valūtas fondu.

Ekonomiskā un politiskā līdzsvara meklējumi ir svarīgs jautājums Baltijas jūras reģiona valstīs. Faktiski Baltijas jūras reģions ar trīs Baltijas valstīm, Skandināvijas valstīm, Somiju, Vāciju, Poliju un Krievijas Federāciju atspoguļo pašreizējo starptautisko attiecību ainu. Reģionā ir pārstāvētas dažādas valstis no to drošības politikas orientācijas: Baltijas jūra vieno NATO valstis, NATO kandidātvalstis, neitrālas valstis un Krieviju. Līdzsvara problēmas Baltijas jūras valstīs ekonomikas jomā ir vēl acīmredzamākas. Par to liecina, piemēram, makroekonomisko datu salīdzinājums starp Zviedriju, Latviju un Krieviju. Salīdzinoši nabadzīgās, bet progresējošās Baltijas valstīs, ekonomisko krīzi pārdzīvojuši un neprognozējamā Krievija un Zviedrija ar ES dalībvalsts priekšrocībām un sociālās labklājības modeli parāda reģiona valstu dažādību un arī potenciālos riskus. Tātad, atgriežoties pie jautājuma par ANO nozīmi politiskā un ekonomiskā līdzsvara meklējumos mūsdienu starptautiskajās attiecībās, jāsaka, ka Latvijai sava reģiona ietvaros ir atrodamas tādas problēmas, kuru risinājumi, iespējams, ir atrodami, efektīvāk izmantojot ANO sistēmu. Protams, ņemot vērā arī pašas ANO sistēmas iekšējās problēmas, šo starptautiskās politikas kanālu tāda maza valsts kā Latvija nevar absolutizēt,

tomēr pašreizējā situācijā Latvijas potenciālie ieguvumi no ANO var būt lielāki par Latvijas ieguldījumu organizācijā.

Pēckonfrontācijas posmā pēc aukstā kara palielinās starptautisko organizāciju nozīme, ņemot vērā savstarpējo atkarību un pieaugošos valstu sakarus. Šādos apstākļos neviena valsts nevēlas atteikties no dalības starptautiskajās organizācijās. Tieši pretēji, tās cenšas nostiprināt savu reputāciju un prestižu. ANO gadījumā tas nozīmē Latvijas aktīvu ārpolitiku šajā starptautiskajā organizācijā. Latvija ir vienīgā no Baltijas valstīm, kas ir darbojusies un darbojas vairākās ANO vēlētajās institūcijās. Tomēr ievēlēšana vienā vai otrā ANO institūcijā nedrīkst kļūt par pašmērķi. Ja līdzdalība kādā ANO institūcijā nav saistīta ar attiecīgās valsts iekšpolitisko atbalstu un iesaisti, tad šāda situācija norāda uz ārpolitikas fragmentāru un nepilnīgu raksturu.

Literatūra

1. ANO uzziņas, UNDP, 1997.
2. Baumanis T. Latvijas integrācija Eiropas struktūrās — drošības politikas risinājums.—Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts, 1998.
3. Butross Gali aicina celt dzīvokļus Krievijas karavīriem//Diena. — 1993. — 6. nov.
4. Bžezinskis Z. Pirms 10 gadiem sākās neatgriezenisks process//Diena. — 1999. — 17. aug.
5. Ceļš uz nākotnes tirdzniecību: PTO.—Rīga: LR Ārlietu ministrija, 1997.
6. Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzīšanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskajiem sakariem. 1918.-1998. LR Ārlietu ministrija, 1999.
7. Ievads politikā.—Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC, 1998.
8. Latvija ANO sistēmā, UNDP, 1997.
9. Latvijas Ārlietu dienesta rokasgrāmata.—Rīga: LR Ārlietu ministrija, 1997.
10. Ozoliņa Ž. Ievads Starptautiskajās attiecībās.—Rīga: Latvijas Universitāte, 1992.
11. Stranga A. PSRS agresija pret Somiju un Tautu Savienība//Labrīt. — 1994. — 30. dec.
12. Williams, I. The UN for beginners, 1995.
13. Zaļkalns G. Valsts drošības un aizsardzības izvērtējums, Latvijas Republikai ieejot 21. gadsimtā.—Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts, 1998.

Autori

Ivars Indāns ir Latvijas Universitātes politikas zinātnes maģistrs. Viņš ir apguvis arī Oksfordas Universitātes un Džordža Vašingtona Universitātes apvienoto programmu starptautiskajās tiesībās.

Roberts Valdis Gregors ir ieguvis maģistra grādu starptautiskajās attiecībās Kolumbijas Universitātē, kā arī bakalaura grādu vēsturē Jēlas Universitātē. Abi grāmatas autori ir strādājuši Latvijas Republikas diplomātiskajā dienestā. Ivars Indāns un Roberts Valdis Gregors 1998.-1999. gadā pārstāvēja Latviju Apvienoto Nāciju Organizācijā Ņujorkā.